

LIETUVOS RESPUBLIKOS VISATEISĖ NARYSTĖ EUROPOS SĄJUNGOJE KAIP KONSTITUCINĖ VERTYBĖ¹

Egidijus Jarašiūnas²

Europos Sąjungos Teisingumo Teismas
Elektroninis paštas: egidijus.jarasiunas@curia.europa.eu

Pateikta 2018 m. sausio 22 d., parengta spaudai 2018 m. gegužės 7 d.

DOI: 10.13165/JUR-18-25-1-01

Santrauka. Straipsnyje nagrinėjama Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje suformuota Lietuvos Respublikos visateisės narystės Europos Sąjungoje kaip konstitucinės vertybės koncepcija. Ji sietina su konstitucijos kaip atitinkamų vertybių sistemą įtvirtinančio ir ginančio akto samprata su konstitucinės teisės daugiamatiškumo pripažinimu. Lietuvos Respublikos visateisės narystė Europos Sąjungoje yra platesnio Lietuvos Respublikos geopolitinės orientacijos principo, siejamo su pagrindinėmis konstitucinėmis vertybėmis, sudėtinė dalis. Konstitucinės vertybės statuso pripažinimas suponuoja tokių klausimų kaip šios sąvokos turinio ir reikšmės, jos santykio su kitomis konstitucinėmis vertybėmis nagrinėjimą. Kartu tai susiję ir su konstitucijos aksiologinio aiškinimo bei visateisės Lietuvos Respublikos narystės ES kaip konstitucinio geopolitinės orientacijos principo, kuris konstitucinėje jurisprudencijoje iškyla kaip konstitucinio tapatumo elementas aiškinimo problemų aptarimu. Straipsnio tikslas –

- 1 Straipsnis parengtas pagal pranešimą, skaitytą 2017 m. spalio 27 d. Mykolas Romeris universiteto, Seimo kanceliarijos, Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto, Teisingumo ministerijos, Lietuvos advokatūros organizuotoje tarptautinėje mokslinėje-praktinėje konferencijoje „Konstitucijos 25-metis: patirtis, problemos ir nauji iššūkiai“.
- 2 Straipsnyje išdėstyta tik autoriaus asmeninė nuomonė.

apžvelgus Lietuvos Respublikos visateisės narystės ES kaip konstitucinės vertybės pripažinimo klausimus (nuo jurisprudencinio jos įtvirtinimo iki sąsajos su konstituciniu tapatumu) pabandyti išaiškinti, kokia vieta šiai vertybei tenka konstitucinių vertybių sistemoje ir kokius teisinius padarinius sukelia toks konstatavimas.

Reikšminiai žodžiai: visateisė narystė Europos Sąjungoje, konstitucinė vertybė, konstitucijos aksiologinis aiškinimas, konstitucinis tapatumas.

Įvadas

„Lietuvos Respublikos visateisė narystė Europos Sąjungoje yra konstitucinė vertybė“. Šis Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimo sakiny³ ir yra straipsnio pradinis taškas. Taip pat jis lemia ir tyrimo tikslą – išsiaiškinti, kokia yra tokio konstatavimo teisinė reikšmė.

Lietuvos Respublikos visateisės narystės ES kaip konstitucinės vertybės sąvokos vartojimas nukreipia į *konstitucijos kaip atitinkamą vertybių sistemą įtvirtinančios ir ją saugančios teisės* sampratą. Tai dar vienas šio akto suvokimo aspektas (greta konstitucijos suvokimo kaip aukščiausios teisės, kaip visuomenės sutarties, kaip valstybės valdžios ribojimo instrumento ir t. t.). Kartu tai ir konstitucinės teisės daugiamatiškumo pripažinimas. Konstituciniu požiūriu, Lietuvos Respublikos narystei ES apibūdinti ir įvertinti taikomas ir vertybinis kriterijus.

Tai, kad konstitucinės vertybės statusas Lietuvos visateisei narystei ES pripažintas konstitucinėje jurisprudencijoje, vers prisiminti ir *jurisprudencinės konstitucijos* sampratą, pagal kurią konstitucinis aktas yra neatsiejamas nuo jį atskleidžiančios oficialios konstitucinės doktrinos, išdėstytos Konstitucinio Teismo nutarimuose ir sprendimuose. Konstitucinėje jurisprudencijoje, derinant įvairius teisės aiškinimo metodus, kurie būdingi konstitucinei interpretacijai, išryškinami ir europinės integracijos konstituciniai pagrindai, jų turinys, sąryšis su kitomis konstitucijos nuostatomis ir jų tarpusavio poveikis. Lietuvos Respublikos visateisės narystės ES kaip konstitucinės vertybės užtikrinimas susijęs ir su *aksiologiniu (vertybiniu)* konstitucijos aiškinimu. Tai ypač aktualu, kai kalbama apie Lietuvos visateisės narystės turinį ir reikšmę, šios vertybės derinimą su kitomis konstitucinėmis vertybėmis, iš Konstitucijos kylančią pareigą užtikrinti šią vertybę. Šių klausimų nagrinėjimas išryškina ir tai, kad konstitucinė kontrolė suponuoja ir konstitucinių vertybių sistemos laikymosi apsaugą.

3 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas. TAR, 2014-01-24, Nr. 478. Teiginys „Lietuvos Respublikos visateisė narystė Europos Sąjungoje yra konstitucinė vertybė“ pakartotas Konstitucinio Teismo 2015 m. lapkričio 19 d. nutarime (TAR, 2015-11-19, Nr. 18423), 2016 m. gegužės 16 d. sprendime (TAR, 2016-05-16, Nr. 12865) ir 2017 m. gruodžio 20 d. sprendime Nr. KT21-S11/2017 dėl kreipimosi į Europos Sąjungos Teisingumo Teismą priimti prejudicinį sprendimą.

Visateisė Lietuvos Respublikos narystė ES konstitucinėje jurisprudencijoje traktuojama kaip konstitucinio Lietuvos valstybės geopolitinės orientacijos principo, kuriam pripažįstama vertybės, glaudžiai susijusios su pagrindinėmis konstitucinėmis vertybėmis (valstybės nepriklausomybė, demokratija, respublika ir kt.), sudėtinis elementas. Todėl ji atsiduria vadinamajame konstituciniame branduolyje, tarp pamatinių konstitucinių principų, vertybių, kuriomis grindžiama konstitucinė sistema. Kyla klausimas, ar ją galima laikyti viena iš konstitucinės sistemos „laikančiųjų konstrukcijų“, jos esmine sudedamąja dalimi, kurios pakeitimas ar išnykimas esmingai keistų visą sistemą. Taip susiduriame ir su Lietuvos visateisės narystės ES kaip lietuviško konstitucinio tapatumo elemento klausimu.

Nors Lietuvoje europinės integracijos konstitucinėms problemoms skiriamas nemenkas dėmesys, tačiau Lietuvos Respublikos visateisės narystės Europos Sąjungoje kaip konstitucinės vertybės problematika iki šiol plačiau nenagrinėta, apie ją užsimenama nagrinėjant kitus klausimus⁴. Tiesa, iki minėto Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimo, kuriame Lietuvos Respublikos visateisė narystė ES kvalifikuota kaip konstitucinė vertybė, apie tai buvo galima kalbėti tik kaip apie teorinę Konstitucijos aiškinimo galimybę. Lietuvos Respublikos visateisės narystės Europos Sąjungoje jurisprudencinis įvardijimas konstitucine vertybe skatina bandyti išsiaiškinti tokio kvalifikavimo teisinius padarinius. Šiuo požiūriu mūsų teisės mokslo atstovų mintys apie vertybinį konstitucionalizmą⁵, vertybinius argumentus interpretuojant konstituciją⁶, žmogaus teises kaip konstitucines vertybes⁷, konkrečių teisių ir kitų konstitucinių vertybių santykius⁸, konstitucinį geopolitinės orientacijos

4 Pvz., ŽALIMAS, D. Lietuvos konstitucinės tapatybės ir žmogaus teisių apsaugos sąveika. *Jurisprudencija*, 2017, 24 (1), p. 35–49.

5 VAIČAITIS, V. A. Šiuolaikinio konstitucionalizmo samprata. *Teisė*, 2017, 104, p. 90–105.

6 MESONIS, G. Keli Konstitucijos interpretavimo aspektai: vertybinių (moralinių) argumentų galimybė ir ribos. *Jurisprudencija*, 2009, 2 (116) p. 45–59; MESONIS, G. Konstitucijos interpretavimo metodologiniai pagrindai. Vilnius: Registrų centras, 2010 (žr. 4 skyrių „Vertybiniai (moraliniai) argumentai konstitucijos interpretavimo metodų sistemoje“, p. 141–174).

7 BELIŪNIENĖ, L. Vertybinis požiūris į konstitucinį reguliavimą, įtvirtinantį žmogaus teisių srities santykių pagrindus, ir iš jo išplaukiantys sunkumai. *Jurisprudencija*, 2008, 9 (111), p. 105–115; BELIŪNIENĖ, L. Konstitucinių vertybių pusiausvyra ir jos pagrindimas konstitucinėje jurisprudencijoje. *Konstitucinė jurisprudencija*, 2008, 2 (10), p. 134–157; BELIŪNIENĖ, L. Žmogaus teisių ir kitų konstitucinių vertybių darninimo ir „pirmenybinių laisvių“ konstitucinių doktrinų santykis. *Teisės problemos*, 2010, 4(70), p. 5–55.

8 Pvz., A. Šindeikio daktaro disertacija, apginta 2012 m. ŠINDEIKIS, A. Žodžio laisvė ir kitos konstitucinės vertybės-pusiausvyros nustatymo problemos. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: MRU, 2012; taip pat ŠINDEIKIS, A. Viešųjų asmenų teisinio statuso ypatumai balansuojant žodžio laisvę ir kitas konstitucines vertybes. Žmogus, teisinė valstybė ir administracinė justicija. Mokslų studija, skirta LVAT dešimtmečiui. Vilnius: Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, 2012, p. 97–123.

principą⁹ yra palankus Lietuvos Respublikos visateisės narystės Europos Sąjungoje kaip konstitucinės vertybės tyrimo fonas.

Šio straipsnio tikslas – apžvelgus Lietuvos Respublikos visateisės narystės ES kaip konstitucinės vertybės pripažinimo problemas (šios vertybės turinio aiškinimas, jos pusiausvyros su kitomis konstitucinėmis vertybėmis užtikrinimas, iš Konstitucijos kylanti pareiga užtikrinti šią vertybę ir t. t.), pabandyti išaiškinti, kokia vieta šiai vertybei tenka konstitucinių vertybių sistemoje ir kokius teisinius padarinius sukelia toks konstatavimas. Autorius, nagrinėdamas šiuos klausimus, taikys ne tik įprastinius teisiniams tyrimams metodus (teisinės analizės, sisteminę, lyginamąją, istorinę ir kt.), bet ir aksiologinį vertinimą.

Bendresni klausimai (konstitucija kaip vertybių sistema, konstitucijos aksiologinis aiškinimas, konstitucinis tapatumas ir kt.) paliesti tik mastu, būtinu Lietuvos Respublikos visateisei narystei ES kaip konstitucinei vertybei nagrinėti.

1. Vertybės kategorija konstitucinėje teisėje

Lietuvos Respublikos visateisės narystės Europos Sąjungoje kaip konstitucinės vertybės klausimo nagrinėjimą tiktų pradėti nuo vertybės sąvokos ir jos reikšmės konstitucinėje teisėje trumpo aptarimo. Pripažįstama, kad „vertybės sąvoką galima formuluoti daugeliu požiūriu ir reikšmių“¹⁰. Bendriausia prasme „vertybės“ sąvoka vartojama apibūdinti tam, „kas yra tikra, gražu, gera pagal asmeninius ir socialinius kriterijus, kas yra orientyras, moralės principas“¹¹.

Taigi „vertybė yra tai, ką vertinantis subjektas“¹² traktuoja kaip vertybę¹³. Skiriamos asmeninės, grupinės, visuomenės vertybės, kalbama apie vertybių visuomenę,

9 KŪRIS, E. Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje. Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje. Konferencijos medžiaga. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2002, p. 98–100; Lietuvos Respublikos Konstitucijos principai. BIRMONTIENĖ, T. *et al.* Lietuvos konstitucinė teisė. 2 leidimas. Vilnius: LTU, 2002, p. 271 - 272; ŽALIMAS, D. Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės vaidmuo plėtojant oficialią konstitucinę doktriną. Šiuolaikinės konstitucinės justicijos tendencijos: nacionalinės ir tarptautinės teisės santykis. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2014, p. 309–311; Valstybės geopolitinės integracijos principas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje [interaktyvus], [žiūrėta 2017-10-15]. <www.lrkt.lt/data/public/uploads/2015/04/zalimas_lt-konstitucijos-diena.pdf>.

10 CONSTANTINESCO, V. Les valeurs dans le Traité établissant une Constitution pour l'Europe. Des valeurs pour l'Europe? (dir. BESSON, S., CHENEVAL, F., LEVRAT, N.). Bruxelles: Bruylant, Louvain la Neuve, 2008, p. 72.

11 Le Petit Larousse illustré. Édition 2013. Paris: Larousse, 2012, p. 1134.

12 Asmuo, bendrija, organizacija, institucija ar visuomenė.

13 ADAM, A. Sur les valeurs juridiques fondamentales. Mélanges en l'honneur de Slobodan Milacic. Démocratie et liberté: tension, dialogue, confrontation (Comité éditorial: DU BOIS DE GAUDUSSON, J., CLARET, Ph., SADRAN, P., VINCENT, B.). Bruxelles: Bruylant, 2008, p. 25.

atskiras vertybes ir vertybių sistemą, nurodoma, kad vertybės gali būti moralinės, socialinės, estetinės ir kitokios.

Dažniausiai su vertybės kategorija susiduriame moralės srityje, šios sąvokos pasirodymas teisėje, regis, pirmąsyk XIX a. antrojoje pusėje¹⁴, kėlė ir tebekelia nemenkų ginčų. Vertybių apsaugos teisėje kritikai pabrėžia tokios apsaugos problemiškumą. Teigiama, kad vertybės sąvoką sunku teisiškai apibrėžti, kad jos turinys neretai daugiau numanomas nei tiksliai apibrėžiamas, kad vertybių pusiausvyros išvedimas yra dar keblesnis dalykas (kaip pamatuoti lyginamų vertybių „svorį“, pvz., lyginant laisvę ir teisingumą?). Šios kategorijos vartojimas susijęs su didele subjektyvumo tikimybe. Taip daromos išvados apie „vertybių tironiją“¹⁵, teisininkų vartimą moralės filosofais ar teologais, pavojų „teisingam“ teisės aiškinimui ir taikymui.

Kita vertus, nežiūrint vertybių metateisiškumo (neretai sakoma, kad vertybės sąvoka atspindi situacijas, esančias tarp teisės ir moralės, teisės ir politikos ir t. t.), jų fiksavimas teisės aktų nuostatose išryškina jų teisinę reikšmę. Tai – viena priemonių, stiprinančių asmens teisių apsaugą ir teisingumo užtikrinimą šiuolaikinėje visuomenėje, todėl nereikia baimintis vertybės kategorijos vartojimo teisės srityje. Kaip ir aksiologinio vertinimo teisminėje praktikoje (tokiu sėkmingu pavyzdžiu įvardijama Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo jurisprudencija, kurioje „žmogaus orumas“ pripažįstamas aukščiausiąja Pagrindinio Įstatymo vertybe¹⁶).

Vertybių kategorijos atsiradimas moderniose konstitucinėse sistemose dažniausiai siejamas su pagrindinių teisių katalogų konstituciniu įtvirtinimu. Tokie katalogai grindžiami pamatiniu teiginiu (išreikštu konstitucijos tekste ar konstitucinėje jurisprudencijoje): žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės. Padarius tokią išvadą atsiranda tiesus kelias į vertybės kategorijos panaudojimą konstitucinėje teisėje. Paskui vertybinį vertinimą galima taikyti ir kitoms konstitucinėms nuostatom.

Teisininko požiūrį į vertybių reikšmę teisėje lemia teisės suvokimas.

Pozityvistams vertybės yra už teisės ribų (geriausiai atveju jos gali būti išoriniu teisės kūrimo pamatu, lėmusiu sukurto teisinio reguliavimo kryptingumą). Tai – eksstrateisinis elementas, kurio teisiniais metodais negalima pažinti, taigi aiškinant teisę jis nenaudotinas.

14 RABAULT, H. Droit et axiologie: la question de la place des «valeurs» dans le système juridique [interaktyvus], [žiūrėta 2017-10-15]
<<https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0ahUKEwjmqsa3neHYAhUMK8AKHUgLC1wQFggIMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.droitconstitutionnel.org%2FcongresNancy%2FcomN5%2FrabaultTD5.pdf&usq=AOvVaw0elMHRXW-NhKOnjEeloIVr>>.

15 Apie tai žr.: JOKŪBAITIS, A. Vertybių tironija ir teisė. Lietuvos Respublikos Konstitucijos dvidešimtmetis: Patirtis ir iššūkiai. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Lietuvos notarų rūmai, 2012, p. 156–160.

16 „Žmogaus orumas“ kaip teisėje objektyvuota vertybė tapo svarbiu teisiniu kriterijumi, kuriuo pagrįstas ne vienas šio teismo sprendimas.

Prigimtinių teisių koncepcijos ar vadinamojo „sintetinio“ požiūrio šalininkai vertybės kategoriją sieja su teisine sistema, kurioje vertybės yra ne tik teisės kūrimo pamatas, bet ir teisei sistemai būdingas elementas. Vertybių teisinis įtvirtinimas (nesvarbu kokia forma) negali nekelti teisinių padarinių. Bet kokia teisinė sistema visada yra grindžiama tam tikrų vertybių sistema, ji išreiškia tas vertybes, todėl yra aiškinama ir plėtojama šios vertybių sistemos pagrindu. Konstitucinių vertybių sistemos suvokimas lemia ir visavertį konstitucinių nuostatų aiškinimą. Vertybės – teisėje įtvirtinti idealai, į kuriuos orientuotas visas teisinis gyvenimas, vertybių sistema išreiškia vienokią ar kitokią teisinę ideologiją. Vertybių juridizavimas konstitucinėje sistemoje vyksta pirmiausia per konstitucinius principus. Būtent per juos filosofinė kategorija įgauna teisinę išraišką, ima reikštis teisine forma. Taigi moderni konstitucija suvoktina kaip sistema, kuriai būdingi vertybiniai elementai.

Negalima nepastebėti vertybinio aspekto konstitucinėje sistemoje įtvirtinimo padarinių. Vertybių kategorijos įtvirtinimas leidžia į konstituciją žvelgti nauju aspektu, t. y. ją suvokti kaip „vertybių sistemą“, pačią konstituciją laikyti vertybe¹⁷, jis keičia konstitucinių taisyklių sampratą, t. y. paaiškėja, kad konstituciją sudaro principai ir normos¹⁸ ir kad principai skirti pirmiausia vertybėms išreikšti. Tuo pačiu keičiasi ir teisinis argumentavimas (vien formalių nuostatų teisiniam sprendimui priimti neužtenka, reikia taikyti įvairius aiškinimo metodus, taip pat vertybinį aiškinimą¹⁹). Konstituciniai teismai, operuojantys konstitucine vertybių sistema, įgyja šios sistemos saugotojo vaidmenį. Žinoma, susiduriame su „ypatingai dideliu aiškinimo sudėtingumu“²⁰. Tačiau turime matyti, kad nors vertybinis aiškinimas teikia didesnę diskreciją aiškintojui (jis operuoja menkai apibrėžtomis kategorijomis), tačiau aiškintojas visais atvejais privalo remtis tik tomis vertybėmis, dėl kurių yra visuomenės konsensusas, ir pagrįsti vertybinės dimensijos panaudojimą.

Minėta, kad vertybių kategorijos įtvirtinimas leidžia pažvelgti į konstituciją dar vienu nauju aspektu, t. y. ją suvokti kaip *vertybių sistemą*. Tai – dar vienas šios aukščiausios nacionalinės teisės pavidalas greta konstitucijos kaip aukščiausios galios principų ir normų sistemos, konstitucijos kaip valdžios ribojimo instrumento, konstitucijos kaip visuomenės sutarties, kaip valstybinės bendruomenės norminio

17 Vertybinio aspekto, pagrindinių teisių kaip vertybės sampratos, konstitucinės teisminės apsaugos, konstitucinių vertybių pusiausvyros nustatymo, teisės principų vaidmens svarbą pabrėžia mūsų minėtos vadinamosios neokonstitucionalistinės pakraipos autorių darbai. Iš jų dažniausiai minimi Luigi Ferrajoli, Carlos S. Nino, Gustav Zagrebelsky, Ronald Dworkin, Robert Alexy vardai.

18 Normos ir principai skiriami ne tiek pagal jų formalią struktūrą, kiek pagal vykdomas funkcijas (pabrėžiama, kad konstituciniai principai yra ir konstitucingumo kontrolės pagrindas, tarnauja konstitucijos aiškinimui, teisinio akto teksto spragų užpildymui).

19 Tai reiškia ir didesnes konstitucinio reguliavimo potencialo atskleidimo galimybes.

20 ATIENZA, M. Les limites de l'interprétation constitutionnelle. Retour sur les cas tragiques. L'architecture du droit. Mélanges en l'honneur de Michel Troper. Paris: Economica, 2006, p. 94.

pagrindo, konstitucijos kaip teisės be spragų, konstitucijos kaip teisinės sistemos branduolio koncepcijų išskyla ir konstitucijos kaip vertybių sistemos koncepcija. Visi šie konstitucijos „pavidalai“ parodo konstitucinės teisės daugiamatiškumą, leidžia šį teisinį reiškinį pažinti įvairiais aspektais ir giliau suvokti jo esmę.

Konstitucijos kaip vertybių sistemos koncepcija siejama su pagrindinių teisų apsauga, konstitucinės kontrolės, konstitucinių vertybių katalogo ir tų vertybių dermės arba pusiausvyros užtikrinimo klausimais. Taip pat į konstituciją galima žvelgti kaip į atvirą teleologinį teisinį statinį, kurį sutvirtina (sucementuoja) pasirinkta ir joje įkūnyta vertybių sistema.

Tiesiogiai konstitucijos kaip vertybių sistemos koncepcija gali būti įtvirtinta tiek konstitucinio akto tekste, tiek konstitucinėje jurisprudencijoje.

Konstitucinio akto, kurio teksto nuostatose tiesiogiai skelbiama vertybės kategorija, pavyzdžiu galėtų būti Ispanijos 1978 m. Konstitucijos 1 str. 1 d. nuostata, kad Ispanija yra socialinė ir demokratinė teisinė valstybė, kuri gina laisvę, teisingumą, lygybę ir politinį pliuralizmą kaip aukščiausiasias savo teisinės tvarkos vertybes. Toks vertybinio pamato teisės akte fiksavimas atspindi siekį įtvirtinti pozityvios ir prigimtinės teisės koncepcijų harmoningą santarą, įpareigoti valdžią užtikrinti vertybes per teisę.

Konstitucijos kaip „objektyvios vertybių tvarkos“ koncepcijos²¹ pradininkas konstitucinėje jurisprudencijoje – Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas, kuris šią teisinę konstrukciją grindė Pagrindinio įstatymo 1 straipsniu, skelbiančiu žmogaus orumo²² neliečiamumą, iš kurio išplaukia visuma Konstitucijoje skelbiamų teisų. Susiduriame su vertybių konstitucionalizacija konstitucinėje jurisprudencijoje. Pažymėtina, kad vertybių kategorijos panaudojimas leido šiam teismui įtvirtinti ir pagrindinių teisų horizontalaus poveikio teisinėje sistemoje koncepciją. Žinomoje *Lüth* byloje pažymėta, kad „pagrindinės teisės yra vertybių, kurias visuomenė laiko esminėmis politinėje ir socialinėje tvarkoje, teisinė išraiška ir kaip tokios jos yra objektyvūs aukščiausiojo rango teisiniai principai“²³, ir kad būtent dėl to jų poveikis neapsiriboja vien asmens–valstybės santykių sritimi, bet apima visą teisinę sistemą.

Daugelio konstitucinių teismų jurisprudencijoje rasime teiginius apie nacionalinei konstitucijai būdingą vertybių sistemą. Konstitucinio teksto nuostatų aiškinimas yra grindžiamas ir tam tikru vertybių deriniu ar jų sistema. Tai būdinga ir lietuviškai

21 Apie tai žr.: ZOLLER, É. *Droit constitutionnel*. 2e édition. Paris: PUF, 1999, p. 175.

22 A. Barakas, analizuodamas žmogaus orumą kaip vertybę Vokietijos konstitucinėje teisėje, teigia: „Tai aukščiausioji Vokietijos Konstitucijos vertybė. Į žmogaus orumą žvelgiama kaip į visos konstitucijos dvasią ir esmę; jis yra konstitucinės sistemos epicentras, jis yra visoms konstitucijos dalims vadovaujantis principas.“ (BARAK, A. *Human Dignity: The Constitutional Value and the Constitutional Right* [interaktyvus] p. 369. [žiūrėta 2017-10-15], <<https://www.jura.uni-hamburg.de/.../barak-2013-human-dignity-constitutional-value-and-constitutional-right.pdf>>).

23 GRIMM, D. *Constitutionalism. Past, Present and Future*. Oxford: Oxford University Press, 2016, p. 174.

konstitucinei jurisprudencijai. Beje, būtent jurisprudenciniu keliu Lietuvos konstitucinėje sistemoje buvo įtvirtinta vertybės kategorija.

2. Vertybės kategorijos įsitvirtinimas Lietuvoje ir konstitucinės vertybės statuso pripažinimas Lietuvos Respublikos visateisei narystei ES

Lietuvos Respublikos Konstitucijos tekste mūsų nagrinėjamu požiūriu vertybės kategorijos nerasime (Konstitucijos 42 str. antrosios dalies nuostatoje, kad valstybė rūpinasi „Lietuvos istorijos, meno ir kitų kultūros paminklų bei vertybių apsauga“, žodis vertybė vartojamas kita prasme). Tačiau turime prisiminti, kad Konstituciją reikėtų suprasti kaip neatsiejamą konstitucinio akto ir jį atskleidžiančios konstitucinės jurisprudencijos jungtį. Būtent Konstitucinio Teismo sprendimuose konstatuota, kad Konstitucijoje įtvirtintos vertybės ir siekiai yra išreiškiami Konstitucijos normose ir principuose, kad ypatinga reikšmė išreiškiant tas vertybes ir siekius tenka konstituciniams principams, kad tomis vertybėmis ir siekais grindžiama Lietuvos Respublikos konstitucinė santvarka²⁴.

Teisės ir moralinių vertybių sąsaja pastebėta Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 22 d. nutarime, kuriame fiksuota, kad vienas pagrindinių teisės, kaip socialinio reguliavimo priemonės, tikslų – teisingumas, kad jis yra vienas svarbiausių moralinių vertybių ir teisinės valstybės pagrindų²⁵. Toks buvo pirmas žingsnis. Kadangi Konstitucijos 18 str. tiesiogiai skelbia, kad žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtines, buvo galima tikėtis, jog anksčiau ar vėliau bus padaryta išvada apie žmogaus teises kaip Konstitucijoje įtvirtintą vertybę. Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 20 d. nutarime²⁶ buvo konstatuota, jog žmogaus prigimtis yra pirminis pagrindinių teisių šaltinis, o po kiek laiko, 1996 m. gruodžio 19 d. nutarime, padaryta tokia išvada: „Teisės į informaciją apribojimą lemia šios konstitucinės vertybės santykis su kitomis konstitucinėmis vertybėmis <...>“²⁷. Taigi ir Lietuvoje vertybių kategorijos įtvirtinimas konstitucinėje jurisprudencijoje susijęs su pagrindinių teisių apsauga.

Šios kategorijos reikšmingumas tapo itin akivaizdus konstitucinės justicijos byloje dėl mirties bausmės konstitucingumo²⁸. Joje Teismui prirėkė ypač tvirtą pama-

24 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 11 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 72-3080.

25 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 22 d. nutarimas. Valstybės žinios, 1995, Nr. 106-2381.

26 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 20 d. nutarimas. Valstybės žinios, 1996, Nr. 114-2643.

27 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. gruodžio 19 d. nutarimas. Valstybės žinios, 1996, Nr. 126-2962.

28 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas. Valstybės žinios, 1998, Nr. 109-3004.

tų, į kuriuos atsirėmus galima konstatuoti tokios bausmės nekonstitucingumą, todėl nutarimo argumentacijoje atsirado teiginiai, kad teisė į gyvybę yra kiekvieno žmogaus prigimtine teisė, kuri yra nedaloma, kad teisinis reguliavimas kartu su moralės, religijų ir kitomis socialinėmis normomis skirtas saugoti žmogaus teisei į gyvybę. Nuostatos, kad žmogaus gyvybė ir orumas vertintini kaip ypatingos vertybės, kad Konstitucijos paskirtis tokiu atveju yra užtikrinti šių vertybių gynimą ir gerbimą, kad demokratinė šalių teisėje žmogaus gyvybė pripažįstama aukščiausia vertybe – yra vertybinės argumentacijos, lėmusios sprendimą, pavyzdžiai.

Po šio sprendimo vertybės kategorija jau nereta konstitucinėje jurisprudencijoje. Antai 2000 m. gegužės 8 d. Konstitucinio Teismo nutarime teigiama, kad „asmens neliečiamumo, kaip teisės saugomos vertybės, turinį sudaro fizinis ir psichinis neliečiamumas“, 2004 m. gruodžio 29 d. nutarime²⁹ rašoma, kad *orumas – neatimama žmogaus, kaip didžiausios socialinės vertybės, savybė*. Konstitucinis Teismas nurodė įstatymų leidėjo pareigą reguliuojant su žmogaus teisių įgyvendinimu susijusius santykius, garantuoti deramą jų apsaugą, kuri yra viena žmogaus orumo, kaip konstitucinės vertybės, užtikrinimo priemonių.

Svarbus žingsnis plėtojant vertybės kategorijos vartojimą – Konstitucijos kaip svarbiausių valstybinės bendruomenės – pilietinės tautos vertybių sistemą įtvirtinančio ir ginančio, visai teisės sistemai gaires nubrėžiančio akto, koncepcija. „Konstitucija, kaip aukščiausios teisinės galios aktas ir visuomenės sutartis, yra grindžiama universaliomis, nekvestionuojamomis vertybėmis – suvereniteto priklausymu tautai, demokratija, žmogaus teisių ir laisvių pripažinimu ir jų gerbimu, pagarba teisei ir teisės viešpatavimu, valdžios galių ribojimu, valdžios įstaigų priederme tarnauti žmonėms ir atsakomybe visuomenei, teisingumu, atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekiu“³⁰. Taip konstitucinėje jurisprudencijoje iškyla konstitucinių vertybių sistema, suponuojanti požiūrį į konkrečių vertybių reikšmę šios sistemos kontekste.

Vertybių išreiškimas per konstitucinius principus ir normas – dar vienas konstitucinėje jurisprudencijoje atskleistas šios kategorijos aspektas. Neatsitiktinai tyrinėtojai gretina šias sąvokas.

Teisinės vertybės turi būti ginamos Teisinėmis priemonėmis. Kitaip negalima apskritai kalbėti apie jų teisiškumą. Konstitucinėje jurisprudencijoje pabrėžta, kad „teise ir teisingumu grindžiamos demokratinės valstybės viena svarbiausių priedermių – gerbti, ginti ir saugoti tas vertybes, taip pat ir žmogaus teises ir laisves, kuriomis grindžiama pati tautos priimta konstitucija ir kurių realus įtvirtinimas, gynimas

29 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2005, Nr. 1–7.

30 Žr.: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d., 2006 m. rugpjūčio 19 d., 2009 m. rugsėjo 24 d., 2012 m. gruodžio 19 d., 2014 m. sausio 24 d. nutarimus bei 2012 m. gruodžio 19 d. sprendimą.

ir apsauga yra pačios valstybės *raison d'être*, priešingu atveju valstybė negalėtų būti laikoma bendru visos visuomenės gėriu³¹.

Konstitucinėje jurisprudencijoje įtvirtintam vertybiniam požiūriui būdingas vertybės kaip vieningos sistemos elemento suvokimas. Tai reiškia, kad konkrečių vertybių aiškinimas neatsiejamas nuo vertybių katalogo ir jų sąveikos klausimų.

1992 m. priimtai Lietuvos Respublikos Konstitucijai, kaip ir daugumai XX a. pabaigos naujųjų konstitucijų Europoje, yra būdingas *atvirumas tarptautinei teisei ir europinei integracijai*. Būtent ši Lietuvos konstitucinės sistemos savybė ir leido Konstituciniam Teismui atskleisti Lietuvos valstybės geopolitinės orientacijos (mums labiausiai rūpi jos eurointegracinis aspektas) kaip vieno iš konstitucinių principų reikšmę.

Konstitucinės nuostatos, įtvirtinančios Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje pagrindus – būtina tokio aiškinimo prielaida. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad „Konstituciniame akte „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ *inter alia* nustatyti konstituciniai Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje pagrindai, kurių neįtvirtinus Konstitucijoje Lietuvos Respublika negalėtų būti visateise Europos Sąjungos nare“³². Šio akto, kuriuo konstituciškai patvirtinta Lietuvos Respublikos narystė ES³³ ir kuris yra sudedamoji Konstitucijos dalis, nuostatose įtvirtinta konstitucinės Lietuvos narystės ES koncepcija³⁴. Konstitucija – vientisas ir darnus aktas, tai suponuoja konstitucinių narystės ES pagrindų aiškinimą viso konstitucinio reguliavimo kontekste. Įvairiuose Konstitucijos skirsniuose taip pat rasime nuostatų, kuriose fiksuojami Lietuvos Respublikos narystei ES reikšmingi aspektai³⁵.

31 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas. TAR, 2014-01-24, Nr. 478 (pakartota Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d., 2009 m. rugsėjo 24 d., 2012 m. gruodžio 19 d. nutarimų ir 2012 m. gruodžio 19 d. sprendimo nuostata).

32 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas. TAR, 2014-01-24, Nr. 478.

33 Valstybės žinios, 2004, Nr. 181-6708 (atitaisymas: Valstybės žinios, 2004, Nr. 186) ir 2006, Nr. 30-1050.

34 Šio konstitucinio akto preambulėje pažymima, kad jis priimtas vykdant Lietuvos Respublikos piliečių valią, pareikštą referendume dėl Lietuvos Respublikos narystės ES, kad juo siekiama užtikrinti visateisį Lietuvos Respublikos dalyvavimą Europos integracijoje ir Lietuvos saugumą bei jos piliečių gerovę. Taip pat reiškiamas įsitikinimas, kad ES gerbia žmogaus teises ir pagrindines laisves, savo valstybių narių nacionalinį tapatumą ir konstitucines tradicijas. Konstituciniame akte įtvirtinta, kad Lietuvos Respublika, būdama ES valstybe nare, dalijasi ar patiki ES valstybės institucijų kompetenciją sutartyse, kuriomis yra grindžiama ES, numatytose srityse ir tiek, kad kartu su kitomis ES valstybėmis narėmis bendrai vykdytų narystės įsipareigojimus šiose srityse, naudotųsi narystės teisėmis, taip pat kad ES teisės normos yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis. Jeigu tai kyla iš sutarčių, kuriomis grindžiama ES, jos teisės normos taikomos tiesiogiai, o teisės normų kolizijos atveju jos turi viršenybę prieš Lietuvos Respublikos įstatymus ir kitus teisės aktus; Vyriausybė informuoja Seimą (t. y. Lietuvos Respublikos parlamentą) apie pasiūlymus priimti ES teisės aktus, Vyriausybė pasiūlymus priimti ES teisės aktus nagrinėja teisės aktų nustatyta tvarka ir t. t.

35 Iš tokių Europos integracijai svarbių nuostatų paminėtinas Konstitucijos preambulės teiginys

Tiek Lietuvos Respublikos stojimas į ES, tiek Lietuvos visateisė narystė joje pirmiausia grindžiami *konstituciniu geopolitinės orientacijos* principu, suponuojančiu Lietuvos Respublikos pasirinktą europinę ir transatlantinę integraciją. Pastebėtina, kad šį principą, kaip Lietuvos konstitucinio reguliavimo specifinį elementą, pirmiausia atskleidė ir suformulavo mokslinė doktrina³⁶. Konstituciniam Teismui šio principo aiškinimo prireikė kiek vėliau (žr. Konstitucinio Teismo 2011 m. kovo 15 d., 2011 m. liepos 7 d., 2014 m. sausio 24 d., 2014 m. liepos 11 d. nutarimus). Lietuvos Respublikos geopolitinė orientacija išreiškta negatyviuoju ir pozityviuoju aspektais (negatyvusis aspektas išreikštas konstituciniame akte „Dėl Lietuvos Respublikos nesisungimo į postsovietinės Rytų sąjungas“, o pozityvusis – konstituciniame akte „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ bei kitose Konstitucijos nuostatose). Mus domins būtent antrasis aspektas. Jeigu dar tiksliau – tik Lietuvos valstybės dalyvavimas Europos integracijoje būnant Europos Sąjungos nare.

Konstitucinio Teismo 2011 m. kovo 15 d. nutarime, kuriame pirmąsyk atskleista valstybės geopolitinės orientacijos konstitucinė reikšmė, fiksuotas šios orientacijos elementas – Lietuvos dalyvavimas Europos integracijoje būnant ES nare, jos siejimas su siekiu užtikrinti šalies nepriklausomybę ir saugumą prisidedant prie teise ir teisingumu pagrįstos tarptautinės tvarkos kūrimo, dalyvavimo Europos integracijoje ryšys su kitais Lietuvos tarptautiniais įsipareigojimais, kylančiais iš Lietuvos narystės kitose tarptautinėse organizacijose (ypač JT ir NATO).

Šio nutarimo argumentacija plėtotą Konstitucinio Teismo 2011 m. liepos 7 d. nutarime, padarant išvadą, kad „Lietuvos valstybės geopolitinė orientacija reiškia Lietuvos Respublikos narystę ES ir NATO bei būtinumą vykdyti atitinkamus su šia naryste susijusius tarptautinius įsipareigojimus <...>“³⁷.

Vertybinės Lietuvos geopolitinės orientacijos ir narystės ES dimensijos reikšmė išryškinta Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarime, kuriame konstatuota, kad su Konstitucijos 1 str. įtvirtintomis pamatinėmis konstitucinėmis vertybėmis – valstybės nepriklausomybe, demokratija, respublika – taip pat yra glaudžiai susijusi

apie tautos teisę gyventi nepriklausomoje Lietuvos valstybėje, atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekį, konstitucinės nuostatos, kad Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika (1 straipsnis), kad Lietuvos valstybę kuria tauta, tautai priklauso suverenitetas (2 straipsnis), niekas negali varžyti tautos suvereniteto, savintis visai tautai priklausančių galių (3 straipsnis), aukščiausią suverenią galią tauta vykdo tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus savo atstovus (4 straipsnis) ir kitos I skirsnio nuostatos, II, III ir IV skirsnių, kuriais reguliuojamos asmens teisės, visuomenės ir valstybės santykiai, tautos ūkis ir darbas, XIII skirsnio „Užsienio politika ir valstybės gynimas“ atitinkamų straipsnių (ypač 135, 136, 138 straipsnių) nuostatos. Europos integracijai reikšmingi aspektai yra įtvirtinti ir daugelyje kitų Konstitucijos straipsnių (kaip antai skirtų finansams ir valstybės biudžetui reguliuoti, baigiamosiose nuostatose ir kt.).

36 Žr. šio straipsnio 9 išnašoje nurodytus E. Kūrio darbus.

37 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. liepos 7 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2011, Nr. 84-4106.

Konstitucijoje įtvirtinta Lietuvos valstybės geopolitinė orientacija, suponuojanti Lietuvos pasirinktą europinę ir transatlantinę integraciją, kad Lietuvos Respublikos visateisė narystė Europos Sąjungoje yra konstitucinė vertybė.

Toks konstatavimas reiškė, kad Lietuvos Respublikos konstitucinėje sistemoje geopolitinės orientacijos principui pripažįstama pamatinės konstitucinės vertybės reikšmė, kad šios pamatinės vertybės sudedamasis elementas – Lietuvos Respublikos visateisė narystė ES – laikomas konstitucine vertybe. Tai suponuoja valstybės valdžios institucijų ir kitų subjektų pareigą laikytis integracijos reikalavimų ir aktyviais veiksmais juos įgyvendinti. Pagal Konstituciją Lietuvos dalyvavimas ES yra konstitucinis imperatyvas.

Konstitucinėje jurisprudencijoje taip pat pabrėžta, kad tokia Lietuvos valstybės geopolitinė orientacija yra grindžiama pripažįstamomis bei saugomomis universaliosios demokratinėmis konstitucinėmis vertybėmis, kurios yra bendros su kitų Europos šalių ir Šiaurės Amerikos valstybių vertybėmis. Tai – dar vienas Lietuvos narystę ES pagrindžiantis aspektas.

Su Lietuvos Respublikos naryste ES susijusių nuostatų reikšmingumą patvirtina Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. ir 2014 m. liepos 11 d. nutarimų išvados apie sustiprintą jų stabilumo apsaugą (t. y. kad referendumu nepanaikinus Lietuvos Respublikos narystę Europos Sąjungoje įtvirtinančių Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 1 ir 2 straipsnių nuostatų negali būti daromos tokios konstitucijos pataisos, kuriomis būtų paneigti Lietuvos Respublikos narystės ES išipareigojimai).

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje plėtojama oficiali konstitucinė doktrina – teisinio teksto potencialo oficialus išaiškinimas. Lietuvos Respublikos visateisės narystės Europos Sąjungoje kaip konstitucinės vertybės įvertinimas konstitucinėje jurisprudencijoje reiškia, kad šią nuostatą teks traktuoti taip pat, kaip ir kitas konstitucines vertybes užtikrinančias nuostatas, tiek jas aiškinant, tiek užtikrinant jų įgyvendinimą. Lietuvos visavertės narystės ES kaip konstitucinės vertybės koncepcija suponuoja, kad šiai narystei skirtos konstitucinės nuostatos yra ne koks į konstituciją įjungtas „svetimkūnis“ ar „nebūdingas konstituciniam reguliavimui elementas“, bet viena iš nacionalinės konstitucinės savasties dalių, kad aiškinant Konstituciją šią vertybę būtina derinti su kitomis vertybėmis, jokių būdu nepaneigiant jos esmės. Tuo Lietuvos Respublikos visateisės narystės Europos Sąjungoje kaip konstitucinės vertybės koncepcija – svarbus argumentas konstatuojant Konstitucijos ir ES teisės suderinamumo prezumpciją.

3. Lietuvos Respublikos visateisė narystė Europos Sąjungoje kaip konstitucinių vertybių sistemos dalis

Konstitucijoje įtvirtintos vertybės sudaro darnią vertybių sistemą. Tai sietina su Konstitucijos vientisumu – esmine konstitucinio reguliavimo savybe, lemiančia, kaip ne kartą yra pažymėjęs Konstitucinis Teismas, kad Konstitucijos principai ir normos

sudaro vieningą ir darnią sistemą, kad nė vienos konstitucinės nuostatos negalima aiškinti taip, kad būtų iškreiptas arba paneigtas kurios nors kitos konstitucinės nuostatos turinys, nes taip būtų iškreipta ir viso konstitucinio reguliavimo esmė, pažeista konstitucinių vertybių pusiausvyra. Į šiuos reikalavimus būtina atsižvelgti ir aiškinant konstitucines vertybes.

Lietuvos Respublikos visateisės narystės Europos Sąjungoje pripažinimas konstitucine vertybe suponuoja šios vertybės aiškinimą vertybių sistemos kontekste.

Lietuvos Respublikos visateisės narystės Europos Sąjungoje turinys atskleidžiamas atsižvelgiant į konstitucines nuostatas, įtvirtinančias šios narystės ES pagrindus, šių nuostatų vietą konstitucinėje sistemoje, jų sąveiką su kitu konstituciniu reguliavimu ir t. t. (taigi, kalbame apie visų konstitucinio aiškinimo metodų panaudojimą). Konstitucinio Lietuvos Respublikos narystės ES modelio, išreiškiančio minėtą konstitucinę vertybę, pagrindai išdėstyti Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarime. Jame buvo konstatuota, „kad Konstituciniame akte „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ *inter alia* nustatyti konstituciniai Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje pagrindai, kurių neįtvirtinus Konstitucijoje Lietuvos Respublika negalėtų būti visateise Europos Sąjungos nare: Lietuvos Respublika, būdama Europos Sąjungos valstybe nare, dalijasi ar patiki Europos Sąjungai valstybės institucijų kompetenciją sutartyse, kuriomis yra grindžiama Europos Sąjunga, numatytose srityse ir tiek, kad kartu su kitomis Europos Sąjungos valstybėmis narėmis bendrai vykdytų narystės įsipareigojimus šiose srityse, taip pat naudotųsi narystės teisėmis (1 straipsnis); Europos Sąjungos teisės normos yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis. Jeigu tai kyla iš sutarčių, kuriomis grindžiama Europos Sąjunga, Europos Sąjungos teisės normos taikomos tiesiogiai, o teisės normų kolizijos atveju jos turi viršenybę prieš Lietuvos Respublikos įstatymus ir kitus teisės aktus (2 straipsnis). Pabrėžtina, kad šie konstituciniai Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje pagrindai įtvirtinti Konstitucijoje vykdant referendumą pareikštą Tautos valią, kad Lietuvos Respublika būtų Europos Sąjungos nare“³⁸.

Aiškinant šios vertybės reikšmę konstitucinėje jurisprudencijoje buvo konstatuota, kad konstituciniai Lietuvos narystės ES pagrindai, Tautos suverenios valios pareiškimas, kaip jų šaltinis, lemia reikalavimą Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 1 ir 2 straipsnio nuostatas pakeisti ar panaikinti tik referendumu. Be to, pažymėtas ir būtinumas vykdyti atitinkamus su šia naryste susijusius tarptautinius įsipareigojimus, taip pat tai, kad negali būti daromos tokios Konstitucijos pataisos, kuriomis būtų paneigti Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje įsipareigojimai.

Kokia vieta konstitucinių vertybių sistemoje tenka mūsų nagrinėjamai vertybei? Konstitucinėje jurisprudencijoje teigiama, kad konstitucija yra grindžiama *univer-*

38 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas. TAR, 2014-01-24, Nr. 478.

saliomis, nekvestionuojamomis vertybėmis – suvereniteto priklausymu tautai, demokratija, žmogaus teisių ir laisvių pripažinimu bei jų gerbimu, pagarba teisei ir teisės viešpatavimu, valdžios galių ribojimu, valdžios įstaigų priederme tarnauti žmonėms ir atsakomybe visuomenei, pilietiškumu, teisingumu, atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekiu³⁹. Šiuo atveju apibūdinant vertybes pabrėžiamas jų universalumas, nenuginčijamumas. Kitais kartais kalbama apie *didžiausias teisines vertybes* („žmogaus teisės ir laivės yra didžiausia teisinė vertybė“⁴⁰), *svarbiausias visuomenės vertybes* („žmogaus ir visuomenės sveikata yra viena svarbiausių visuomenės vertybių“⁴¹) ir kt. Kol kas nėra tyrimų, kurie pagrįstų vertybėms priskiriamų epitetų reikšmę šių vertybių traktavimui konstitucinėje vertybių sistemoje.

Lietuvos Respublikos visateisės narystės ES kaip konstitucinės vertybės nagrinėjimas būtų neišsamus, jei pamirštume jos sąsają su konstitucinėje jurisprudencijoje išskiriama pamatinių konstitucinių vertybių grupe. Minėtame Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimo, reikšmingo Lietuvos Respublikos visateisės narystės Europos Sąjungoje kaip konstitucinės vertybės išaiškinimui, 6.1 punkte pažymėta, kad Konstitucijos 1 straipsnyje yra įtvirtintos *pamatinės konstitucinės* vertybės – valstybės nepriklausomybė, demokratija ir respublika, kad jos yra neatskiriama tarpusavyje susijusios ir sudaro Lietuvos valstybės, kaip Konstitucijoje įtvirtinto bendro visos visuomenės gėrio, pamatą ir todėl jokiais aplinkybėmis negali būti paneigtos, kad žmogaus teisių ir laisvų prigimtinis pripažinimas taip pat laikytinas pamatine konstitucine vertybe, neatskiriama nuo minėtų vertybių ir todėl negali būti paneigtas. Taigi susiduriame su vertybių grupe, kuriai akivaizdžiai pripažįstamas prioritetas, skelbiamas jų nepaneigiamumas bei joms pripažįstama ypatinga konstitucinė apsauga.

Konstitucinis Teismas taip pat pažymėjo, kad su Konstitucijos 1 straipsnyje įtvirtintomis pamatinėmis konstitucinėmis vertybėmis (valstybės nepriklausomybė, demokratija ir respublika) yra glaudžiai susijusi Konstitucijoje įtvirtinta Lietuvos valstybės geopolitinė orientacija, suponuojanti Lietuvos Respublikos pasirinktą europinę ir transatlantinę integraciją. Konstitucinio Teismo pavartota formuluotė „glaudžiai susijusi“ iš esmės reikštų Konstitucijoje įtvirtintos Lietuvos valstybės geopolitinės orientacijos neatsiejamumą nuo pamatinių konstitucinių vertybių, t. y. šios vertybės priklausymą ypač saugomam vertybiniam konstitucijos branduoliui. Į šį branduolį įeina ir Lietuvos valstybės geopolitinės orientacijos sudedamoji dalis – visateisė Lietuvos Respublikos narystė ES kaip konstitucinė vertybė, kaip Tautos suverenios valios pareiškimu grin-

39 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d., 2006 m. rugpjūčio 19 d., 2009 m. rugpjūčio 19 d., 2009 m. rugsėjo 24 d., 2014 m. sausio 24 d. nutarimai ir 2012 m. gruodžio 19 d. sprendimas.

40 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. gruodžio 19 d. nutarimas. Valstybės žinios, 1996, Nr. 126-2962.

41 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. rugsėjo 29 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2005, Nr. 117-4239.

džiamas konstitucinis imperatyvas. Jos didesnė apsauga nuo keitimo – dar vienas argumentas, patvirtinantis šios vertybės priskyrimą konstituciniam branduoliui.

Konstitucijos vientisumo principas suponuoja ir tai, kad Konstitucijos saugomų vertybių sandūroje turi būti rasti sprendimai, užtikrinantys, kad nė viena iš tokių vertybių nebus paneigta ar nepagrįstai apribota⁴². Aiškinant Konstituciją būtina užtikrinti konstitucinių vertybių pusiausvyrą: vienų jos nuostatų aiškinimas negali paneigti kitų nuostatų prasmės.

Konstitucinis Teismas linkęs byla po bylos, atvejį po atvejo vesti ribas tarp vertybių. Išvedant pusiausvyrą, vienai vertybei gali būti teikiamas prioritetas, tačiau toks prioriteto suteikimas negali paneigti kitos konfliktuojančios vertybės esmės, nes taip būtų paneigta jų pusiausvyra. Vertybių pusiausvyros nustatymas⁴³ – vienas iš vertybinio konstitucijos aiškinimo elementų. Jis kėlė ir kelia didelių teorinių ginčų: vieniems pusiausvyros išvedimas ir vertybių pasvėrimas racionaliai pagrindžiamas, jis paklūsta tam tikroms aiškiai suformuluotoms taisyklėms, todėl kiekvienu atveju galima rasti racionalų sprendimą, kitiems teismų argumentacija rodo, kad jokios racionalaus argumentavimo sistemos nėra, yra tik argumentai, skirti pagrįsti teisėjų pasirinkimui konkrečiu atveju.

Nesileisdami į diskusiją minėtu klausimu, paprasčiausiai turime pastebėti, kad konstituciniai teismai vertybių kolizijas sprendžia *in concreto*, pateikdami ne absoliučius, bet tik konkrečioms kolizijų atvejams tinkančius atsakymus (klasikinis pavyzdys – informacijos laisvės ir asmens teisės į privatų bei šeimos gyvenimą kolizijos, kurias sprendžiant vienais atvejais prioritetas teikiamas privačiam gyvenimui, kitais – teisei į informaciją). Tačiau visais atvejais prioriteto teikimas vienai iš vertybių negali reikšti kitos vertybės paneigimo ar sumenkinimo (esminė tokio aiškinimo problema – „saugomų vertybių sandūroje turi būti rasti sprendimai, užtikrinantys, kad, kad nė viena iš tokių vertybių nebus paneigta ar nepagrįstai apribota“⁴⁴).

Kol kas Konstituciniam Teismui neteko nagrinėti Lietuvos Respublikos visateisės narystės Europos Sąjungoje kaip konstitucinės vertybės kolizijų su kitomis konkrečiomis konstitucinėmis vertybėmis. Suformuota tokių kolizijų sprendimo doktrina leistų nesunkiai jas išspręsti. Tokiais atvejais ypač svarbus konkrečių vertybių pusiausvyros motyvavimas. Beje, pamokančiu pavyzdžiu ieškant argumentų galėtų būti diskusijos, kilusios Lietuvai stojant į ES, kad ir dėl narystės ES ir valstybės nepriklausomybės (pamatinės vertybės) suderinimo. Keltas klausimas, ar Lietuvos narystei būtinas kai kurių nacionalinių valdžios galių delegavimas Europos Sąjungai nebus

42 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. kovo 16 d. nutarimas. Valstybės žinios, 1999, Nr. 26-740.

43 R. Alexy nuomone, daugelio konstitucinių teismų jurisprudencijoje „pusiausvyros nustatymui tenka centrinis vaidmuo“ (ALEXY, R. Balancing, Constitutional Review, and Representation. *International Journal of Constitutional Law*, 2005, 3(4), p. 572).

44 Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 104-4675.

valstybės suvereniteto ribojimas. Taip ant vienos svarstyklių lėkštės atsidūrė narystė ES, ant kitos – Konstitucijos 1 straipsnio nuostata apie valstybės nepriklausomybę.

Valstybės nepriklausomybė (suverenitetas⁴⁵), kaip žinia, yra svarbiausia valstybės teisinė savybė, kurios ji netekusi nustoja būti valstybe. Teisinėse ir politinėse diskusijose išryškėjo tokia lietuviška valstybės nepriklausomybės ir jos dalyvavimo eurointegracijoje suderinimo koncepcija: dalyvavimas europinėje integracijoje susijęs su valstybės institucijų įgaliojimų patikėjimu ir dalijimusi, bet ne su valstybės suvereniteto, kuris kaip valstybės savybė yra neperduodamas, ribojimu⁴⁶. Pagal Konstituciją Lietuvos Respublika, būdama ES valstybe narė, dalijasi ar patiki Sąjungai valstybės institucijų kompetenciją sutartyse, kuriomis yra grindžiama ES, numatytose srityse ir tiek, kad kartu su kitomis ES valstybėmis narėmis bendrai vykdytų narystės įsipareigojimus šiose srityse, taip pat naudotųsi narystės teisėmis. Lietuvos konstitucionalistų požiūriu, deleguojamas ne valstybės suverenitetas, bet valstybės institucijų įgaliojimai mastu, būtinu visateisei Lietuvos Respublikos narystei ES užtikrinti. Valstybė, neprarasdama nepriklausomybės, gali deleguoti ar patikėti tarptautinei (supranacionalinei) organizacijai tam tikrus valstybės institucijų įgaliojimus, ji lieka nepriklausoma tol, kol tebeturi galimybę patikėtus įgaliojimus savo valia laisvai atsiimti. ES valstybės narės patiki ir dalijasi valstybės valdžios institucijų galias, kartu tiek vidaus, tiek išorės santykių požiūriu likdamos nepriklausomos valstybės. Todėl ir Lietuva, tapusi ES nare, išliko valstybiškai organizuota bendruomenė, valstybė tiek konstitucinės, tiek tarptautinės teisės požiūriu, kuri visais atvejais yra pasilikusi sau „paskutinio žodžio“ teisę.

4. Konstitucijos aksiologinis aiškinimas ir jo reikšmė atskleidžiant Lietuvos Respublikos visateisės narystės Europos Sąjungoje esmę

Lietuvos Respublikos visateisės narystės ES kaip konstitucinės vertybės pripažinimo klausimo nagrinėjimas tiesiogiai susijęs ir su bendresne konstitucinio aiškinimo problema – aksiologiniu (vertybiniu) aiškinimu. Toks aiškinimas – vienas iš vertybės kategorijos konstitucinio pripažinimo padarinių.

45 Priminsiu, kad Lietuvos nepriklausomybės atgavimo laikotarpio realijos lėmė „nepriklausomybės“, bet ne „valstybės suvereniteto“ kategorijos pasirinkimą (nors dėl „Tautos suvereniteto“ jokių problemų nekilo). Jokių ypatingų šių kategorijų skirtumų nėra, nors pažymima, kad „nepriklausomybė“ apibūdina principinį valstybės, kaip subjekto, buvimą (egzistenciją) šalia kitų lygiaverčių subjektų“, o sąvoka „valstybės suverenitetas“ vartojama siekiant pabrėžti valstybės savarankiškumą priimant politinius konstitucinius sprendimus ir juos įgyvendinant (žr.: ŠILEIKIS, E. Alternatyvi konstitucinė teisė. 2-asis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: TIC, 2005, p. 143).

46 STAČIOKAS, S. Pasiruošimas stojimui į ES: Konstitucinio teismo praktikos tarptautinis ir lyginamasis aspektai. Stojimas į Europos Sąjungą ir Konstitucija. Seminaro medžiaga 1999.06.29-30 d. Vilnius: Eugrimas, 2000, p. 36.

Konstitucinis Teismas ne kartą yra pažymėjęs, kad aiškinant Konstituciją būtina taikyti įvairius teisės aiškinimo metodus: sisteminį, bendrųjų teisės principų, loginį, teleologinį, įstatymų leidėjo ketinimų, precedentų, istorinį, lyginamąjį ir kitus⁴⁷. Šis sąrašas nebaigtinis, todėl galime manyti, kad aksiologinis aiškinimas patenka po „kitų aiškinimo metodų“ skėčiu.

Iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, kad tai žymi Teismo požiūrį į šį metodą kaip antrinį, papildomą. Tuo labiau, kad ir mokslinėje doktrinoje linkstama pabrėžti, kad aksiologinis aiškinimas „kaip aiškinimo metodas atrodo neaiškus, ginčijamas, taigi keliantis abejonių“⁴⁸, kad geriausiu atveju jis „gali būti suvokiamas kaip pagalbinė aiškinimo technika“⁴⁹.

Neskubėkime pritarti tokiam teiginiui. Teisės aiškinimo metodai netaikomi izoliuotai, teismo sprendimai visados grindžiami šių metodų deriniais, kiekvienu konkrečiu atveju kiekvieno iš naudojamų metodų reikšmė gali skirtis. Konstitucijos, kaip vertybinio valstybinio gyvenimo pamato, kaip akto, kurio normos ir principai išreiškia konstitucinių vertybių sistemą, atskleidimas visados bus neišsamus (taigi ir nepakankamas), jeigu pamiršime aksiologinę dimensiją.

Būtina pastebėti, kad vertybės kategorijos paminėjimas teismo argumentacijoje dar nereiškia, kad susidūrėme su aksiologiniu aiškinimu, kurį galime išskirti iš kitų aiškinimo metodų. Matyt neatsitiktinai kai kurie autoriai linkę kalbėti ne apie aksiologinį aiškinimą, bet vien apie rėmimąsi vertybėmis⁵⁰. Norint identifikuoti aksiologinį aiškinimą kaip specifinį teisės aiškinimo metodą, būtina įsitikinti, kad vertybinės Konstitucijos dimensijos panaudojimas didesniu ar mažesniu mastu prisideda prie Teismo priimamo sprendimo, atskleidžiančio konstitucinio reguliavimo prasmę ir turinį. Ch. Blanc-Fily pastebi, kad aksiologinis aiškinimas gali būti apibūdinamas kaip teisės aiškinimo technika, leidžianti teismui jo funkcijų rėmuose užtikrinti vertybes, kurios laikomos pagrindinėmis, atsižvelgiant į tai, kad jos yra universalios ir pastovios, ir į jų įtvirtinimą atitinkamoje teisinėje tvarkoje⁵¹. O. Jouanjan'o nuomone, Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo jurisprudencijai būdingą aksiologinį konstitucijos aiškinimą reikia sieti su pagrindinių teisių gynyba, su objektyvios vertybių tvarkos galimybe stiprinti tokios pagrindinių teisių apsaugos efektyvumą⁵². Aki-

47 Žr., pvz., Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 nutarimą (Valstybės žinios, 2004, Nr. 85-3094).

48 BLANC-FILY, Ch. Valeurs dans la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme. Essai critique sur l'interprétation axiologique du juge européen. Bruxelles: Bruylant, 2016, p. 115.

49 BLANC-FILY, Ch. *Op.cit.* p. 116.

50 HUSSON-ROCHCONGAR, C. Droit international des droits de l'homme et les valeurs. Le recours aux valeurs dans la jurisprudence des organes spécialisés. Bruxelles: Bruylant, 2012, p. 5.

51 BLANC-FILY, Ch. *Op.cit.*, p. 46–47.

52 JOUANJAN, O. La théorie allemande des droits fondamentaux. Actualité Juridique. Droit Administratif, 1998, p. 44.

vaizdu, kad vertybinė motyvacija turi būti teismo argumentavimo dalimi, kurioje atitiktis konstitucijai yra matuojama ir atitiktimi jos vertybėms, kad tokie argumentai daro įtaką teismo išvadai.

Konstitucijai kaip vertybinės sistemos koncepcijai būdingas vertybių transformacijos į tiesioginę norminę formą, visų pirma per principus, pripažinimas. Todėl atskleidžiant konstitucinių principų ir normų turinį, jų tarpusavio sąveiką, negalima nepaisyti jų vertybinio pagrindo.

Konstitucijos kaip *vertybinės tvarkos (sistemos)* koncepcija grindžiama visuomenės vertybių sutarimu dėl svarbiausių klausimų. Toks sutarimas leidžia kalbėti apie konstituciją kaip apie visuomenės sutartį. Konstitucijoje įtvirtintos vertybės – Lietuvos valstybinės bendruomenės gyvenimo pagrindų pagrindas, todėl jo atskleidimas leidžia atskleisti visas konstitucinio reguliavimo galimybes, stiprinti konstitucijos poveikį visose valstybinio gyvenimo srityse. Konstitucinės vertybės teisiniame tekste transformuojasi į principus ir normas. Konstitucijos aksiologinis aiškinimas neretai iškyla kaip „dvikryptis judėjimas“: aiškindami vertybes turime regėti jas įkūnijančius principus ir normas, o aiškindami principus ir normas – atsiremti į jų vertybinį pamatą.

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje aksiologinio aiškinimo pagrindai padėti minėtame 1998 m. gruodžio 9 d. nutarime, kuriame nagrinėtas teisės į gyvybę apsaugos ir mirties bausmės klausimas⁵³. Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas, kuriame buvo konstatuota, kad „Lietuvos Respublikos visateisė narystė Europos Sąjungoje yra konstitucinė vertybė“, tik patvirtino tokio aiškinimo galimybes. Šiame nutarime regime tokius su vertybių vertinimu vienaip ar kitaip susijusius teiginius:

- kad Konstitucija, kaip aukščiausios teisinės galios aktas ir visuomenės sutartis, yra grindžiama universaliomis, nekvestionuojamomis vertybėmis – suvereniteto priklausymu tautai, demokratija, žmogaus teisių ir laisvių pripažinimu ir jų gerbimu, pagarba teisei ir teisės viešpatavimu, valdžios galių ribojimu ir kt.;
- kad referendumu priimdama Konstituciją tauta įtvirtino valstybę kaip bendrą visos visuomenės gerį ir kad teise ir teisingumu grindžiamos valstybės viena svarbiausių priedermių – ginti ir saugoti tas vertybes, kuriomis grindžiama Konstitucija ir kurių realus įtvirtinimas, gynimas ir apsauga yra pačios valstybės buvimo pagrindas;
- kad Konstitucijos 1 str. yra įtvirtintos pamatinės konstitucinės vertybės – valstybės nepriklausomybė, demokratija ir respublika, kurios yra neatskiriama tarpusavyje susijusios ir sudaro Lietuvos valstybės, kaip Konstitucijoje

53 Šiame nutarime žmogaus gyvybė ir orumas suvokiami kaip ypatingos vertybės, pastebimi Konstitucijos II skirsnyje įtvirtintų žmogaus teisių ir laisvių formulavimo ypatumai (Konstitucijos 19 str. nėra išimčių, kurios valstybės vardu leistų atimti gyvybę, kuri pripažįstama aukščiausia vertybe demokratinį šalių teisėje), daromos išvados, kad teisinio reguliavimo paskirtis – saugoti žmogaus teisę į gyvybę, kuri yra prigimtine, nedalomą teisę, ir t. t.

- įtvirtinto bendro visos visuomenės gėrio, pamatą, todėl jokiais aplinkybėmis negali būti paneigtos;
- kad konstitucinėje jurisprudencijoje pažymėta, jog žmogaus teisių ir laisvių pripažinimo principas taip pat laikytinas pamatine vertybe, neatskiriamai susijusia su pamatinėmis konstitucinėmis vertybėmis, jog prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis negali būti paneigtas;
 - kad pagal Konstituciją negali būti daromos tokios Konstitucijos pataisos, kuriomis būtų paneigta bent viena iš Lietuvos valstybės, kaip Konstitucijoje įtvirtinto bendro visos visuomenės gėrio, pamatą sudarančių konstitucinių vertybių (t. y. valstybės nepriklausomybės, demokratijos, respublikos, prigimtinio žmogaus teisių ir laisvių pobūdžio), išskyrus atvejį, kai Konstitucijos 148 str. 1 d. nustatyta tvarka būtų keičiamas Konstitucijos 1 str. ir Konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“, kuris yra sudedamoji Konstitucijos dalis, 2 str. nustatyta tvarka būtų keičiamas šio įstatymo 1 str.;
 - kad Konstitucijoje įtvirtinta Lietuvos valstybės geopolitinė orientacija, suponuojanti Lietuvos Respublikos pasirinktą europinę ir transatlantinę integraciją, yra glaudžiai susijusi su Konstitucijos 1 straipsnyje įtvirtintomis pamatinėmis konstitucinėmis vertybėmis;
 - kad tokia Lietuvos valstybės geopolitinė orientacija yra grindžiama pripažįstamomis ir saugomomis universaliomis demokratinėmis konstitucinėmis vertybėmis, kurios yra bendros su kitų Europos ir Šiaurės Amerikos valstybių vertybėmis;
 - kad konstituciniu aktu „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ buvo konstituciškai patvirtinta Lietuvos Respublikos narystė ES, kad jis priimtas vykdant referendumu pareikštą tautos valią, taip pat reiškiant įsitikinimą, kad ES gerbia žmogaus teises ir pagrindines laisves, kad narystė ES prisidės prie jų apsaugos, kad ES gerbia valstybių narių nacionalinį tapatumą ir konstitucines tradicijas;
 - kad visateisis Lietuvos Respublikos dalyvavimas ES yra tautos suverenios valios pareiškimu grindžiamas orientyras, kad Lietuvos Respublikos visateisė narystė ES yra konstitucinė vertybė.

Atsižvelgus į tokius argumentus, į konstitucinius Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje pagrindus, į tautos suverenios valios pareiškimą, kaip jų šaltinį, padaryta išvada apie konstitucinį reikalavimą Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 1 ir 2 straipsnio nuostatų keitimą ir panaikinimą tik referendumu. Konstitucinis Teismas taip pat pažymėjo, kad Konstitucijos pataisomis negali būti pažeistos konstitucinės nuostatos, jose įtvirtinta vertybių dar-na, todėl pagal Konstituciją referendumu nepanaikinus minėtų Lietuvos Respublikos narystės ES pagrindų, įtvirtintų minėto konstitucinio akto 1, 2 straipsniuose, negali būti daromos tokios Konstitucijos pataisos, kuriomis būtų paneigti Lietuvos narystės Europos Sąjungoje išpareigojimai.

Minėto aiškinimo grandinę galime suskirstyti į tris dalis:

1. aiškinant teisinio teksto formuluotes išryškinamas jų ryšis su vertybiniu pamatu;
2. padaroma išvada apie Lietuvos Respublikos visateisę narystę ES kaip konstitucinę vertybę;
3. daromos oficialios konstitucinių pataisų doktrinos formavimui svarbios išvados apie Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 1 ir 2 straipsnio nuostatų keitimą.

Vertybinė Konstitucijos dimensija tarnauja teisinio teksto turinio pažinimui, to turinio suvokimui svarbių giluminių jungčių atskleidimui. Aptartame Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarime aksiologinis aiškinimas remiasi Konstitucijoje įtvirtintomis vertybėmis, kurios atspindi platų Lietuvos pilietinės bendruomenės konsensumą. Būtent toks konsensusas ir yra vertybiniai rėmai, tvirtai saistantys Teismo argumentaciją ir padarytas išvadas.

Viena iš aksiologinio aiškinimo problemų – vertybių pusiausvyros nustatymas. Ne viename Konstitucinio Teismo nutarime yra pažymėta, kad formuojant oficialią konstitucinę doktriną atskleidžiamos įvairios konstitucinių nuostatų tarpusavio sąsajos, jų turinio santykis, konstitucinių vertybių pusiausvyra, konstitucinio reguliavimo, kaip vieningos visumos, esmė. Taip pripažįstamas vertybių pusiausvyros nustatymo reikšmingumas. Kaip minėta, kol kas neturime sprendimų, kuriuose būtų bandyta konkrečiu nagrinėjamu atveju palyginti visateisės Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje ir kitos konstitucinės vertybės „svorį“, kaip tokių vertybių sandūros aiškinimu paisoma konstitucinio reguliavimo darnos.

Aksiologine interpretacija formuojamas vertybinis konstitucijos modelis. Žinoma, vertybinės dimensijos naudojimas aiškinant Konstituciją nereiškia, kad teismas tampa filosofine, moraline, etine ar kitokia panašia institucija. Teisminiu aiškinimu siekiama tik atskleisti konstitucijoje įtvirtintų vertybių poveikį teisinei sistemai. Būtų keista, jei sutiktume matyti tik vieną teisinės tikrovės aspektą, taip atsisakydami kitų jos pažinimo būdų. Teisės suvokimo pilnatvė – toks teisės aiškinimo tikslas, ir jos vertybinės dimensijos neturėtume nuvertinti. Teismo vaidmuo nesikeičia, ką patvirtina konstitucinių teismų praktika. Konstitucinis Teismas buvo ir lieka Konstitucijos sergėtojas, kurio svarbiausia misija – užtikrinti Konstitucijos viršenybę teisinėje sistemoje. O aksiologinis aiškinimas tik išryškina dar vieną Konstituciniam Teismui tenkančią šios teisinės misijos aspektą: Konstitucijos viršenybės užtikrinimas reiškia ir joje įtvirtintos *vertybių sistemos apsauga*. Tarp tų vertybių yra ir Konstitucijoje įtvirtinta Lietuvos Respublikos narystė Europos Sąjungoje, kuria siekiama „užtikrinti visateisį Lietuvos Respublikos dalyvavimą Europos integracijoje bei Lietuvos Respublikos saugumą ir jos piliečių gerovę“.

5. Konstitucinis tapatumas ir Lietuvos Respublikos visateisė narystė Europos Sąjungoje

Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ preambulėje yra pažymėta, kad Europos Sąjunga gerbia valstybių narių nacionalinį tapatumą. Tai susišaukia su Europos Sąjungos sutarties (toliau – ESS) 4 str. 2 d. nuostata: „Sąjunga gerbia valstybių narių lygybę prieš Sutartis ir jų nacionalinį savitumą [tapatumą⁵⁴], neatsiejamą nuo pagrindinių politinių ir konstitucinių jų struktūrų, įskaitant regioninę ir vietos savivaldą. Ji gerbia esmines valstybines jų funkcijas, įskaitant valstybės teritorinio vientisumo, viešosios tvarkos bei nacionalinio saugumo užtikrinimą“. Šiomis nuostatomis pripažįstama pagarba Europos Sąjungos valstybėms narėms, nacionalinio jų būvio specifikai⁵⁵. Europos Sąjunga – ne supervalstybė, Sutarčių „šeimininkės“ – valstybės narės. „Europinės integracijos procesas nepanaikina nacionalinių politinių, teisinių, administracinių tradicijų įvairovės“⁵⁶. Tai – nacionalinę įvairovę gerbianči integracija.

Tapatumas, tapatybė, identitetas gali būti suprantamas kaip visuma esminių ir nekintančių asmens ar reiškinių požymių, žyminčių žmogaus ar reiškinių individualumą. Pačiu bendriausiu požiūriu tai tiktų ir kalbant apie teisinės sistemos tapatumą. Bandant apibūdinti vienos ar kitos teisinės sistemos individualumą, vienais atvejais linkstama akcentuoti tik ją išskiriančius bruožus, kitais – sistemos individualumas apibūdinamas *savita bendrų ir specifinių esminių bruožų visuma, suponuojančia sistemos kaip vienos visumos individualumą*. Pirmuoju atveju tapatumą suvoktume siauresne, antruoju – platesne prasme.

Visa tai tinka ir kalbant apie konstitucinės sistemos tapatumą. Toliau į konstitucinės sistemos individualumą žvelgsime antruoju požiūriu. Taip suvokdami konstitucinės sistemos individualumą, pastebėsime, kad bendri ir išskirtiniai konstitucinės tapatybės atributai „gali koegzistuoti kaip skirtingos konstitucinės tapatybės dimensijos“⁵⁷.

54 ESS 4 str. 2 d. lietuviškame tekste vartojama *nacionalinio savitumo* sąvoka, tačiau šio straipsnio kitose kalbinėse versijose dažniausiai vartojama sąvoka *nacionalinis identitetas* (*tapatumas, tapatybė*): pvz., *identité nationale, national identities, national Identität, identità nazionale, identitat national* ir t.t. *Nacionalinį tapatumą* vadinant *nacionaliniu savitumu* kyla problemų verčiant ESTT sprendimus ar mokslinės doktrinos veikalus, kuriuose žodis *savitumas* vartojamas aiškinant *nacionalinio tapatumo* sąvokos esmę. Todėl tiktų vartoti *nacionalinio tapatumo* kategoriją (žinoma, išskyrus cituojant minėtą straipsnį), tuo labiau, kad ir Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ preambulėje minima ES pagarba valstybių narių nacionaliniam tapatumui.

55 Apie tai žr.: JARAŠIŪNAS, E. Pagarba nacionaliniam tapatumui pagal Europos Sąjungos teisę: aiškinimo potencialas ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo jurisprudencija. Teisė, 2014, 93, p. 7-28; JARUKAITIS, I. Respect for the National Identities of the Member States as a General Principle of European Union Law. Lithuanian Legal System under the Influence of European Union Law. Vilnius: Vilnius University, 2014, p. 575–620.

56 NABLI, B. L'identité constitutionnelle européenne de l'État de l'Union, Mélanges en l'honneur de Philippe Manin. L'Union européenne: Union de droit, Union des droits. Paris, Edition A. Pedone, 2010, p. 157

57 ŚLEDZIŃSKA-SIMON, A. Constitutional identity in 3D: A model of individual, relational and

Nepaisant didelio mokslinės doktrinos dėmesio konstitucinio tapatumo sąvokai, turime pripažinti, kad jos turinys, reikšmė bei šios kategorijos vartojimo teisiniai padariniai toli gražu nėra aiškūs⁵⁸. Pati konstitucinio tapatumo sąvoka suprantama nevienodai⁵⁹: vieni jos formulavimą pradeda nuo istorinių konstitucinių tradicijų, kiti pabrėžia konstitucijos pagrindo ar jos branduolio, kurį sudaro visuma pagrindinių vertybių ir principų, išreiškiančių esminius konstitucinės sistemos pagrindus ir kurie būtinai turi būti apsaugoti, reikšmę, treči linkę kalbėti apie pagrindinius teisinės tvarkos principus, lemiančius sistemos unikalumą.

M. Polzin pastebi vis labiau ryškėjančią tendenciją, atsispindinčią tiek teismų sprendimuose, tiek teisiniuose rašiniuose – „skirti branduolį, arba pagrindą, konstitucines nuostatas, kurios turi specialų statusą ir yra suvokiamos kaip nekeičiamos (bent jau pagal konstitucinių pataisų „standartą“) ir kitas, mažiau svarbias, keičiamas konstitucijos nuostatas“⁶⁰. Tas branduolys lemia *visos konstitucinės sistemos gyvybingumą, šios sistemos aiškinimas ir plėtojimas susijęs su pagarbiu požiūriu į tą branduolį, kuris yra ypač saugomas*. Kartais nuostatos, fiksuojančios tuos pagrindus apskritai negali būti keičiamos, kartais jų keitimas patikėtas tik pirminei steigiamajai valdžiai, bet ne išvestinei, arba jo nuostatų keitimui yra numatytos ypatingos, skirtingos nuo įprastinių konstitucinių pataisų, sąlygos.

Regis, principai ir vertybės, sudarančios tokį branduolį, materialine prasme dėl savo reikšmės teisės sistemai įgyja kažką panašaus į suprakonstitucinę reikšmę. Nežiūrint sąvokų „suprakonstitucingumas“ ir *konstitucinis tapatumas* artimumo ar joms tenkančios tos pačios funkcijos (užkirsti kelią teisinės sistemos pamatų, ant kurių ji sukurta ir kuriais remiantis funkcionuoja, keitimams), jos vartojamos kiek skirtinguose kontekstuose ir nepakeičia viena kitos.

collective self and its application in Poland. *International Journal of Constitutional Law*, 2015, 13(1) p. 128.

58 Konstitucinio tapatumo problemos nagrinėtos, pvz., *L'identité constitutionnelle saisie par les juges en Europe* (sous la direction de Laurence Burgorgue-Larsen). Paris: Editions Pedone, 2011; MILLET F.X. *L'Union européenne et l'identité constitutionnelle des États membres*. Paris: L.G.D.J., 2013; *National Constitutional Identity and European Integration* (eds. Alejandro Saiz Arnaiz and Carina Alcobarro Llivina). Cambridge-Antwerp-Portland: Intersentia, 2013; *L'identité à la croisée des États et de l'Europe: Quel sens? Quelles fonctions?* (sous la direction de M. Fatin-Rouge Stefanini, A. Levade, V. Michel et R. Mehdi). Bruxelles: Bruylant, 2015.

59 E. Dubout pastebėjimu, susiduriame su „reliatyviai paslaptina „konstitucinio tapatumo“ sąvoka“ (DUBOUT E. «Les règles ou principes inhérents à l'identité constitutionnelle de la France»: une supra-constitutionnalité. *Revue française de droit constitutionnel*, 2010, 83, p. 453.

60 POLZIN, M. Constitutional Identity, Unconstitutional Amendments and the Idea of Constituent Power: The Development of the Doctrine of Constitutional Identity in German Constitutional Law. *International Journal of Constitutional Law*, 2016, 14(2), p. 412.

Diskutuojama, ar konstitucinis tapatumas išreiškia bendruomenės ar tautos tapatumą ar konstitucijos tapatumą⁶¹. Iškyla nacionalinio ir konstitucinio tapatumo skirties klausimas. Antai Lenkijos Konstitucinis Teismas 2010 m. priimtame sprendime yra pažymėjęs, kad konstitucinis tapatumas išlieka glaudžiai susijęs su nacionalinio tapatumo, kuris taip pat apima tradicijas ir kultūrą, sąvoka. Šiuo atveju akcentuojamas sąvokų aprėpties skirtumas. Panaši pozicija išreikšta ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo generalinio advokato M. Poiarės Maduro išvadoje: „Akivaizdu, kad <...> nacionalinis tapatumas apima ir valstybės narės konstitucinį tapatumą“⁶². Galimas ir kitoks vertinimas, pagal kurį „konstitucinė tapatybė – tai konstituciškai įtvirtinta valstybės nacionalinė tapatybė“⁶³. Šiuo atveju sąvokų skirčiai esminis dalykas – tapatumą sudarančių elementų įtvirtinimas konstituciniame akte, elementų sudėties skirtumams neteikiant specialios reikšmės.

Kaip konstitucinį tapatumą regi konstitucinės kontrolės institucijos, vykdančios oficialaus konstitucijos aiškintojo misiją? Žinoma, ne šių institucijų uždavinys pateikti baigtinę sąvoką, tačiau konstitucinėje jurisprudencijoje minimi saugotini konstitucinės tapatybės elementai leidžia suprasti vienam ar kitam teismui būdingą požiūrį ir į pačią tapatybę.

Pagal Italijos Konstitucinio Teismo 1973 m. gruodžio 18 d. sprendimą tokia apsauga taikoma *konstitucinės tvarkos pagrindiniams principams ir neatimamoms asmens teisėms*. Ispanijos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. deklaracijoje⁶⁴ pažymėtas ryšis tarp konstitucinio tapatumo apsaugos ir pagarbos vertybėms, įrašytoms į Ispanijos Konstituciją (jos 1 str. 1 d.). Pagarba valstybės suverenitetui, jos pagrindinėms konstitucinėms struktūroms, konstitucinių vertybių sistemai ir

61 MARTI, J.L. Two Different Ideas of Constitutional Identity: Identity of the Constitution v. Identity of the People. National Constitutional Identity and European Integration (eds. SAIZ ARNAIZ, A. and ALCOVERRO LLIVINA, C.). Cambridge-Antwerp-Portland: Intersentia, 2013, p. 17–35; LEVADE, A. Identité nationale ou constitutionnelle? L'identité à la croisée des États et de l'Europe: Quel sens? Quelles fonctions? (sous la direction de FATIN-ROUGE STEFANINI, M., LEVADE, A., MICHEL, V. et MEHDI, R.). Bruxelles: Bruylant, 2015 p. 187–206; G. J. Jacobsohn ir M. Rosenfeld požiūriu, sąvoka „konstitucinis tapatumas“ pirmiausia suprantama kaip bendruomenės ar tautos tapatumas ar iš to išvesta idėja (žr.: JACOBSON, G.J. Constitutional Identity. Cambridge (Mass.): Harvard University Press, 2010; ROSENFELD, M. The Identity of the Constitutional Subject. Selfhood, Citizenship, Culture and Community. London and New York: Routledge, 2010).

62 Generalinio advokato M. Poiarės Maduro išvada byloje *Michaniki*, C-213/07, ECLI:EU:C:2008:544, 31 p.

63 ŽALIMAS, D. Lietuvos konstitucinės tapatybės ir žmogaus teisių apsaugos sąveika. Jurisprudencija, 2017, 24 (1), p. 36.

64 Apie šį sprendimą žr.: BURGORGUE –LARSEN, L. La déclaration du 13 décembre 2004: un Solange II à l'espagnole. Cahiers du Conseil constitutionnel, 2005, 5, p. 154–161; ALCARAZ, H. Les fonctions constitutionnelles de l'identité de l'Espagne. L'identité à la croisée des États et de l'Europe: Quel sens? Quelles fonctions? (sous la direction de FATIN-ROUGE STEFANINI, M., LEVADE, A., MICHEL, V. et MEHDI, R.). Bruxelles: Bruylant, 2015, p. 297–314.

pagrindiniams principams, įtvirtintiems Konstitucijoje, arba pagrindinėms teisėms nubrėžia materialines ES teisės pirmenybės ribas.

Prancūzijos Konstitucinė Taryba 2006 m. liepos 27 d. sprendime mini *taisykles ir principus, neatsiejamus nuo konstitucinio tapatumo*. Tiesa, jo turinio plačiau neatskleidžia. Dėl šio galima ginčytis, tačiau reikia sutikti su B. Mathieu, kad tokia nuoroda siekiama „išsaugoti konstitucijos pirmumą“⁶⁵. Tuometinio Konstitucinės Tarybos pirmininko P. Mazeaud žodžiais, tai būtų „tai, kas svarbiausia Respublikai“⁶⁶. Taigi reikėtų kalbėti apie Respublikos vertybes⁶⁷. Žiūrint *in abstracto*, tai būtų „tai, kas leidžia ją atpažinti ir išskirti iš kitų“⁶⁸. Žinoma, tokia samprata labai abstrakti: neatsitiktinai D. Rousseau, išanalizavęs kelis vėlesnius Konstitucinės Tarybos sprendimus, padarė išvadą, kad „yra sunku įsivaizduoti, kokie yra principai ir taisyklės, kurias taryba įjungtų į konstitucinio tapatumo sąvoką <...>“⁶⁹.

Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas, kuris dar 1974 m. Solange I bylos sprendime konstitucijos tapatumą siejo su pagrindine konstitucijos struktūra, 2009 m. birželio 30 d. vadinamajame „Lisabonos sprendime“⁷⁰ nurodė, kad būtina, jog europinė integracija ir toliau vyktų pagal suteikimo principą, nesant galimybės ES perimti *Kompetenz-Kompetenz* arba pažeisti *valstybių narių konstitucinį tapatumą*, kuris nepasiduoda integracijai. Pagal šio sprendimo 216 punktą konstitucinės pataisos, darančios poveikį Pagrindinio Įstatymo 1 ir 20 str. įtvirtintiems principams, negali būti priimanamos, taigi vadinamoji „amžinumo garantija“ saugo laisvos konstitucinės tvarkos tapatybę net nuo konstitucines pataisas priimančios įstatymų leidžiamosios valdžios institucijos, o sprendimo 218 punkte pastebima, kad konstitucinio tapatu-

65 MATIEU, B. Le Droit communautaire fait son entrée au Conseil constitutionnel. Les Petites Affiches, 22 août 2006, n° 167, p. 3.

66 Voeux du président du Conseil constitutionnel, M. Pierre Mazeaud, au président de la République, le 3 janvier 2005[interaktyvus], [žiūrėta 2017-10-15]. <www.conseil-constitutionnel.fr>

67 V. Constantinesco ir S. Pierré-Caps pastebi, kad kai kurie autoriai jomis laiko „pagrindines vertybes“, įrašytas dabartiniame Prancūzijos Konstitucijos 1 str., taip pat Respublikos įstatymų pripažintus pagrindinius principus. Rašydami apie tokių vertybių identifikavimą, jie pradeda nuo ištikimybės nacionalinio suvereniteto principams, po to nurodo Prancūzijai kaip respublikai būdingas savybes: tai nedaloma, pasaulietinė, demokratinė ir socialinė respublika, tuomet – respublikos simbolius, demokratinį valdžios ir pilietybės pobūdį (žr.: CONSTANTINESCO, V., PIERRÉ-CAPS, S. Droit constitutionnel. 6e édition mise à jour. Paris: Presses universitaires de France, 2013, p. 484–488).

68 LEVADE, A. Identité constitutionnelle et exigence existentielle. Comment concilier l'inconciliable, L'Union européenne: Union de droit, Union des droits. Mélanges en l'honneur de Philippe Manin. Paris: Éditions A. Pedone, 2010, p. 115.

69 ROUSSEAU, D. L'identité constitutionnelle, bouclier de l'identité nationale ou branches de l'étoile européenne? L'identité constitutionnelle saisie par les juges en Europe (sous la direction de BURGORGUE-LARSEN, L.). Paris: Éditions Pedone, 2011 p. 97.

70 Lietuviškas nutarimo vertimas: Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo nutarimas. Konstitucinė jurisprudencija, 2009, Nr. 3 (15), p. 121–200.

mo pažeidimas yra ir tautos steigiamosios valdžios pažeidimas. Kadangi nacionalinio konstitucinio tapatumo garantija pagal konstitucinę teisę ir pagal ES teisę Europos teisinėje erdvėje yra greta, tapatumo tikrinimas suteikia galimybę ištirti, ar ES institucijų veiksmais nėra pažeisti Pagrindinio Įstatymo 1 ir 20 str. nustatyti principai, kurie pagal Pagrindinio įstatymo 79 str. 3 d. skelbiami neginčijamais.

Lenkijos, Čekijos ar Latvijos konstitucinių teismų jurisprudencijoje šie klausimai taip pat paliesti.

Lietuvos konstitucinėje jurisprudencijoje *konstitucinio tapatumo* sampratą bandoma ryškinti per pamatines konstitucines vertybes (valstybės nepriklausomybę, demokratiją ir respubliką, prigimtinių pagrindinių teisių pobūdį), kurios niekaip negali būti paneigtos. Konstitucinėje jurisprudencijoje taip pat konstatuota, kad su minėtomis pamatinėmis konstitucinėmis vertybėmis yra glaudžiai susijusi Lietuvos valstybės geopolitinė orientacija, suponuojanti Lietuvos pasirinktą europinę ir transatlantinę orientaciją, taigi ir visateisės narystės ES imperatyvas.

Reikia pastebėti, kad konstitucinėje jurisprudencijoje su konstitucinio tapatumo sąvoka dažniausiai susiduriama trijose srityse⁷¹:

- sprendimuose, susijusiuose su konstitucinių pataisų legitimumu (*konstitucinių pataisų konstitucingumo klausimai*);
- sprendimuose, susijusiuose su konstitucinių argumentų migracija ir dialogu tarp įvairių teismų (*iš esmės tai būtų lyginamosios konstitucinės teisės panaudojimas konstitucinių teismų sprendimams pagrįsti*);
- sprendimuose, susijusiuose su valstybės integracija į supranacionalines organizacijas.

Lietuvos Respublikos visateisės narystės ES kaip konstitucinės vertybės nagrinėjimas mus nukreipia į trečiąją konstitucinio tapatumo sąvokos vartojimo kontekstą. Konstitucinio tapatumo kategorijos aktualumas⁷² siejamas su ES „konstitucionalizacija“ ir diskusijomis dėl ES tapatumo⁷³. Ne vienas konstitucinis teismas, nagrinėda-

71 Žr.: ŚLEDZIŃSKA-SIMON, A. Constitutional identity in 3D: A model of Individual, Relational and Collective Self and its Application in Poland. *International Journal of Constitutional Law*, 13(1), p. 128.

72 „Konstitucinis tapatumas dabar yra madingas“. Taip rašo D. Simon, nagrinėdamas konstitucinio tapatumo problemas ES jurisprudencijoje (SIMON, D. *L'identité constitutionnelle dans la jurisprudence de l'Union européenne. L'identité constitutionnelle saisie par les juges en Europe* (sous la direction de BURGORGUE-LARSEN, L.). Paris: Éditions Pedone, 2011, p. 27).

73 Pažymėtina, kad ES tapatumas – iš esmės vertybinis. ESS 2 str. įtvirtinta, kad ES grindžiama šiomis vertybėmis: pagarba žmogaus orumui, laisve, demokratija, lygybe, teisine valstybe ir pagarba žmogaus teisėms, įskaitant mažumoms priklausančių asmenų teises. Tokia koncepcija nusižūrėta nuo nacionalinių konstitucinių tapatybių, ką patvirtina kita to paties straipsnio nuostata, kad šios vertybės yra bendros valstybėms narėms, gyvenančioms visuomenėje, kurioje vyrauja pliuralizmas, nediskriminavimas, tolerancija, teisingumas, solidarumas ir moterų bei vyrų lygybė. ESS 4 str. 2 d. nuostata, kad ES gerbia valstybių narių nacionalinį tapatumą, neatsiejamą nuo pagrindinių politinių ir konstitucinių jų struktūrų, taip pat puikiai

mas konstitucines valstybės dalyvavimo šioje integracijoje problemas, bandė brėžti šalies narystės ES ribas, fiksuoti nacionalinius integracijos saugiklius. Moksliniuose rašiniuose konstitucinis tapatumas irgi paprastai priešpriešinamas ES integracijai.

Taip vienpusiškai neturėtume suprasti konstitucinio tapatumo sąvokos prasmingumo. Šios sąvokos vartojimas Europos integracijos kontekste, pasak R. Arnoldo, žymi siekimą „rasti adekvačią pusiausvyrą tarp supranacionalumo ir nacionalumo“⁷⁴. Pusiausvyra nustatoma abipusėmis pastangomis: tiek valstybių narių konstitucinių teismų, vykdančių konstitucinio tapatumo saugotojo funkciją, tiek ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo, siekiančio užtikrinti, kad aiškinant ir taikant Sutartis būtų laikomasi teisės. Lietuvos konstitucinis tapatumas turėtų būti suprantamas būtent tokiu požiūriu.

Vertybinis aspektas yra svarbus Lietuvos konstitucinio tapatumo suvokimui. Jis grindžiamas tokiomis pamatinėmis vertybėmis kaip valstybės nepriklausomybė, demokratija, prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis. Su jomis yra glaudžiai susijęs Lietuvos geopolitinės orientacijos principas, kurio vienas sudėtinių elementų yra Lietuvos Respublikos visateisė narystė ES.

Europinės ir transatlantinės geopolitinės orientacijos aukščiausiasis vertybinis statusas – lietuviškos konstitucinės sistemos ypatumas. Lietuvos Respublikos visateisė narystė ES kaip minėtos geopolitinės orientacijos elementas patenka į konstitucinį branduolį. Tuo ji laikytina ir konstitucinio tapatumo sudedamąja dalimi. Taigi ji neginčytinai priskirtina nacionalinei konstitucinei savasčiai.

Moksliniuose rašiniuose integracijos į ES klausimais įprastas nacionalinės ir ES teisinių sistemų priešpriešinimas. Pedagoginiais sumetimais tokia opozicija gal ir būtų prasminga, tačiau, suvokiant mūsų konstitucinio požiūrio ypatumus, turėtų dominuoti kitas akcentas – pareigos užtikrinti šią vertybę suderinimas su kitomis konstitucinėmis vertybėmis ir prielaidų nacionalinės ir ES teisinių sistemų adekvačiai pusiausvyrai sudarymas (laikantis R. Arnoldo terminijos). Lietuviška konstitucinė koncepcija, skelbianti Lietuvos Respublikos visateisę narystę ES konstitucine vertybe, reiškia, kad svarstydami integracijos teises problemas susiduriame ne su „savą“ ir „svetimą“ santykiais, bet *savą ir savą platesniu požiūriu* sąveika. Lietuvos konstitucinėje teisėje konstitucinio tapatumo koncepcijos dera laikyti ne instrumentu „užverti durims“ integracijai ar neutralizuoti jos padarinius, bet dalyvavimui integracijoje kreipti Konstitucijoje įtvirtinta kryptimi. Be europinės sudedamosios dalies mūsų tapatumas būtų ne visas / neišbaigtas. „Glaudi Lietuvos konstitucinės tapatybės branduolį sudarančių konstitucinių vertybių – pagarbos prigimtiniams žmogaus teisėms,

„įsirašo“ į ES tapatybę kaip jos sudedamoji dalis.

74 ARNOLD, R. Constitutional Identity in European Constitutionalism [interaktyvus], p. 4 [žiūrėta 2017-10-15]. <www.constcourt.md/public/files/file/.../Rainer_Arnold.pdf>.

demokratijos ir valstybės nepriklausomybės – sąsaja lemia, kad panaikinus vieną iš jų būtų sunaikintos ir kitos⁷⁵.

Konstitucinė sistema, nežiūrint reikalavimo užtikrinti jos stabilumą, yra nuolat plėtojama. Konstitucinėje jurisprudencijoje gali būti atskleisti nauji vertybių (taigi – ir visateisės narystės ES) suvokimo elementai, tačiau visais atvejais toks aiškinimas atsiremia į reikalavimą užtikrinti konstitucinių vertybių darną, negalėjimą vienos vertybės aiškinimu paneigti kitas.

Lietuvos Respublikos visateisei narystei ES kaip konstitucinei vertybei, susijusiai su konstituciniu tapatumu, nustatyta sustiprinta apsauga nuo keitimo (tik tautos referendumu galima keisti Konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 1 ir 2 str. nuostatas). Taigi, Lietuvos dalyvavimas ES yra saugomas. Kartu pažymėtina, kad Konstitucijoje yra įtvirtintas tam tikras tokios narystės modelis. Pagal jį Lietuva dalyvauja valstybių integracinėje bendrijoje (Europos Sąjungos virtimo „federaline supervalstybe“ koncepcija Lietuvos konstitucinių vertybių sistemos požiūriu būtų nepriimtina), galinčioje užtikrinti nacionalinės teisinės sistemos, grindžiamos konstitucija, ir ES teisinės sistemos pusiausvyrą. Jeigu taip, tai dar vienas pagrindas ieškoti konstitucijos vertybių darnaus aiškinimo, suvokiant jų svarbą ir tarpusavio ryšius.

Konstitucinio Teismo pagrindinė misija – garantuoti Konstitucijos viršenybę teisinėje sistemoje, užtikrinti konstitucinį teisėtumą. Konstitucijos viršenybės užtikrinimas apima ir Konstitucijoje įtvirtinto Lietuvos narystės ES konstitucinio modelio apsaugą. Nacionalinės ir ES teisinių sistemų funkcionavimo darnos užtikrinimo paieškos – svarbiausia minėto modelio aiškinimo konstitucinėje jurisprudencijoje kryptis. Išplėtotai šio klausimo jurisprudencijai atsirasti reikia dviejų sąlygų: Konstitucinio Teismo nagrinėjamų bylų turinio sąsajų su konstitucinėmis dalyvavimo ES problemomis ir teisėjų siekio plėtoti Lietuvos Respublikos narystės ES oficialią konstitucinę doktriną.

Išvados

1. Lietuvos Respublikos visateisės narystės ES kaip konstitucinės vertybės sąvokos vartojimas susijęs su konstitucijos kaip atitinkamą vertybių sistemą įtvirtinančios ir ją saugančios teisės samprata, šiai teisei būdingu atvirumu tarptautinei teisei ir europinei integracijai.
2. Lietuvos Respublikos visateisė narystė ES konstitucinėje jurisprudencijoje traktuojama kaip konstitucinio Lietuvos valstybės geopolitinės orientacijos principo, kuriam pripažįstamos vertybės, glaudžiai susijusios su pagrindinėmis konstitucinėmis vertybėmis (valstybės nepriklausomybe, demokra-

75 ŽALIMAS, D. Lietuvos konstitucinės tapatybės ir žmogaus teisių apsaugos sąveika. Jurisprudencija, 2017, 24 (1), p. 46–47.

tija ir respublika bei kt.), sudėtinis elementas. Todėl ji atsiduria vadinamajame konstituciniame branduolyje tarp pamatinių konstitucinių principų, vertybių, kuriomis grindžiama konstitucinė sistema. Tai – vienas mūsų konstitucinės sistemos ypatumų.

3. Konstitucijos vientisumo principas suponuoja, kad aiškinant Konstituciją būtina užtikrinti konstitucinių vertybių pusiausvyrą – vienų jos nuostatų aiškinimas negali paneigti kitų nuostatų prasmės. Taigi Lietuvos Respublikos visateisės narystės ES kaip konstitucinės vertybės sandūroje su kitomis Konstitucijos saugomomis vertybėmis turi būti rasti sprendimai, užtikrinantys, kad nė viena iš tokių vertybių nebus paneigta ar nepagrįstai apribota.
4. Lietuvos Respublikos visateisės narystės Europos Sąjungoje kaip konstitucinės vertybės koncepcija sietina su aksiologiniu Konstitucijos aiškinimu konstitucinėje jurisprudencijoje, padedančiu atskleisti šalies konstitucinių vertybių sistemą bei Lietuvos geopolitinės orientacijos, susijusios ir su europine integracija, vietą joje.
5. Lietuvos konstitucinis tapatumas grindžiamas tokiomis pamatinėmis vertybėmis kaip valstybės nepriklausomybė, demokratija, prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis. Su jomis yra glaudžiai susijęs Lietuvos geopolitinės orientacijos principas, kurio vienas sudėtinių elementų yra Lietuvos Respublikos visateisė narystė ES. Lietuviška konstitucinė koncepcija, skelbianči Lietuvos Respublikos visateisę narystę ES konstitucine vertybe, reiškia, kad svarstydami integracijos teisinės problemas susiduriame ne su „savą“ ir „svetimą“ santykiais, bet su *savą* ir *savą platesniu požiūriu* sąveika. Tokia samprata leidžia konstitucinio tapatumo kategoriją traktuoti ne tik kaip nacionalinės sistemos apsaugos instrumentą, bet ir kaip priemonę, padedančią nustatyti pusiausvyrą tarp nacionalinės ir ES teisinių sistemų.
6. Konstitucijos viršenybės užtikrinimas apima ir Konstitucijoje įtvirtinto Lietuvos narystės ES konstitucinio modelio apsaugą. Šio modelio aiškinimas konstitucinėje jurisprudencijoje turėtų prisidėti prie nacionalinės ir ES teisių sistemų funkcionavimo darnos užtikrinimo.

THE FULL MEMBERSHIP OF THE REPUBLIC OF LITHUANIA IN THE EUROPEAN UNION AS A CONSTITUTIONAL VALUE

Egidijus Jarašiūnas

Court of Justice of the European Union, Luxembourg

Summary. *The article analyses the legal significance of the application of the concept of the full membership of the Republic of Lithuania in the European Union as a constitutional value in the jurisprudence of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania. This idea is only acceptable in the context of the concept of a Constitution as an act establishing and protecting a specific system of values. It also reflects the openness of Lithuania's constitutional law to international law and European integration. The full membership of the Republic of Lithuania in the European Union is treated by the Lithuanian Constitutional Court as an element of the principle of the geopolitical orientation of the Lithuanian state, which is closely interrelated with the fundamental constitutional values (state independence, democracy and republic, etc.). Therefore, it is in the so-called "constitutional core", between the fundamental constitutional principles and values on which the constitutional system is based. This is one of the peculiarities of our constitutional system.*

Recognition of the status of a constitutional value presupposes the problems for Constitutional Court in appreciating the content and significance of this value and its relationship with other constitutional values. The balancing of the full membership of the Republic of Lithuania in the European Union as a constitutional value with other constitutional values is at the centre of constitutional interpretation. Moreover, it also relates to the problems of the axiological interpretation of the Constitution.

The full membership of the Republic of Lithuania as a value is one of the elements of the constitutional principle of geopolitical orientation, which arises in constitutional jurisprudence as an element of constitutional identity. One of the aspects of the use of the concept of constitutional identity is the opposition of constitutional and European identity (constitutional identity is understood in this case as an instrument of self-defence against excessive integration). The Lithuanian constitutional concept, which declares that the full membership of the Republic of Lithuania in the European Union is a constitutional value and an element of constitutional identity, means that in the analysis of the legal problems of the interaction of the national and European Union legal systems, we must not simply view relations as "our own" and "foreign", but the interaction between "our own" and "our own from a wider perspective". This concept means that the constitutional identity cannot only be treated as an instrument for protecting the national system, but also as a measure for the well-founded establishment of balance between the national and EU legal systems.

Keywords: *Full membership in the European Union, constitutional value, axiological interpretation of the Constitution, constitutional identity.*

Egidijus Jarašiūnas, Europos Sąjungos Teisingumo Teismo teisėjas, socialinių mokslų (teisė) daktaras, profesorius. Mokslinių tyrimų kryptys: lyginamoji konstitucinė teisė, Europos Sąjungos ir nacionalinės teisės sąveikos problemos.

Egidijus Jarašiūnas, Judge of the Court of Justice of the European Union, Doctor of Social Sciences (Law), Professor. Research interests: comparative constitutional law, interaction between European Union law and national law.